

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המערכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי

חיים ליף — עורך, גבריאל פרייל — עורך מיוחד

מועצת המערכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, אברהם י. כ"ץ, ש"ז צייטלין

חוברת א' (314)

תשרי-חשוון, תשל"ה

שנה ל"ז (כרך ס"ו)

ה ת ו כ ן

- 3 תש"ח-תשל"ה — לקראת ההכרעה מ. ב.
- 4 לזכרו של ידידי — שניאור זלמן שזר ז"ל שניאור זלמן צייטלין
- 13 אורים גדולים לשזר זצ"ל אברהם רגלסון
- 20 משתחו על שז"ר ז"ל י. זמורה
- 21 בן עירי ר' שניאור זלמן שזר ז"ל אהרן חייט
- 24 מחלום עד הנה (שיר) יצחק פינקל
- 25 העלייה לישראל — בראש דאגותינו יצחק א. ברזילי
- 28 בחדר האוכל הריקן (שיר) רינה לי
- 29 בין משפט המלך לדינא דמלכותא דינא מיכאל אריה לנדמן
- 34 ח ו נ י ד. אברמסקי
- 35 שלמה צמח ז"ל י. זה
- 36 מחודש לחודש מישאל

הערכות ודברי בקורת:

- 39 (א) מן המיצר קראתי שיר מרדכי עובדיהו
- 40 (ב) שני ספריו של השל על הצדיק מקוצק פלטיאל בירנבוים
- 43 (ג) דרך חדשה בהוראת הלשון העברית ח. ליף
- 44 (ד) אם יש את נפשך לדעת! ישראל גור
- 46 י ד י ע ו ת
- 47 ספרים חדשים

"בצרון"

1141 ברודוויי

ניו-יורק

D✓

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHENOWITZ (RAV TZAIR)

MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor
HAYIM LEAF, Editor; GABRIEL PREIL, Special Editor

Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Abraham I. Katsh,
Harry M. Orlinsky, Solomon Zeitlin

Thirty-Sixth Year of Publication

Vol. LXVI TISHRI-CHESHVAN, 5735 (Oct.-Nov., 1974) No. 1 (314)

CONTENTS:

The New Confrontation	<i>The Editors</i>	3
Zalman Shazar—In Memoriam	<i>Solomon Zeitlin</i>	4
Shazar's Literary Legacy	<i>Abraham Regelson</i>	13
Shazar—Some Personality Traits	<i>I. Zmora</i>	20
Zalman Shazar—Early Influences	<i>Aaron Chait</i>	21
From Dream To Present (Poem)	<i>Irving J. Finkel</i>	24
At the Forefront—Aliyah	<i>Itzhak E. Barzili</i>	25
In the Empty Dining Room (Poem)	<i>R. Lee</i>	28
The Prerogatives of the Jewish and Non-Jewish King	<i>Leo Landman</i>	29
Legend and Truth	<i>J. D. Abramsky</i>	34
S. Zemach—Essayist and Critic	<i>I. Zeh</i>	35
The Month in Review	<i>I. Mishael</i>	36

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

(a) On the Poetry of A. Broides	<i>A. Ovadyahu</i>	39
(b) Two Books by Dr. Heschel	<i>P. Birenbaum</i>	40
(c) New Method in Teaching the Hebrew Language	<i>H. Leaf</i>	43
(d) A History of a Hebrew Institution of Learning	<i>I. Gour</i>	44
Shakespeare In New York (a) The Merry Wives of Windsor;		
(b) Richard III at Lincoln Center	<i>A. B.</i>	46
News		46
Recent Books		47

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בְּצֵרוֹן

נוסד על־ידי חיים משרנובוויץ (רב צעיר) ז"ל

שנה ל"ו (כרך ס"ו) תשרי-חשון, תשל"ה חוברת א' (314)

תש"ח־תשל"ה — לקראת ההכרעה

המאבק המר על זכותנו לארץ־ישראל שנמשך מאז שיבת ציון החדשה בדורות האחרונים, בזמן השלטון התורכי, תקופת המנדט הבריטי ועידן מדינת ישראל — מאבק זה לא רק שלא בא אל קיצו, אלא שהוא מתלקח מחדש ביתר עוז, והפעם — במימדים שלא שיערנום אף בעתים הקשות ומשופעות הפורעניות ביותר.

ההחלטות המחפירות שנתקבלו באו"ם — כוונתן גלוייה לעין כל, אם כי הן מוסוות מסווה קל של אחיזת־עיניים, תרמית וצביעות, והיא — היסולה של מדינת ישראל. מחריפה היא העובדה שרוב מדינות העולם מוכנות ומזומנות להקריב על מזבח הנפט מדינה שחלק גדול מתושביה הם מניצולי כבשני היטלר וצאצאיהם, ומהם שהשתתפו במערכות הקרב שתרמו להצלתן של כמה מן המדינות שהצביעו נגד ישראל, או שקשרו קשר של שתיקה ונמנעו מלהצביע.

אין ספק ששונאינו השמחים למשבתנו המדינית ולבידודנו הבינלאומי, יגבירו עתה את מאמצייהם הצבאיים להכריענו. לא היה זמן כזמננו, שבו נתברר בכל אמיתה ומשמעותה הגורלית "המליצה" חסד לאומים חטאת". גורלו של עם ישראל הוא בידי "קטון העמים" עצמו, שחולל נפלאות בעבר ונכונים לו גדולות ונצורות בעתיד.

בגליון הזה מתפרסמים שני מאמרים על הערך החיוני של עלייה גדולה לארץ דווקא בשעה מכריעה זו, כשמדינות ערב כופות על העולם שלילת זכות העם היהודי לארצו, תוכיח עלייה יהודית גדולה את זיקתנו הבלתי־מעוררת לארץ־אבותינו.

בשנים האחרונות נכתב הרבה על כשלונה של מדינת ישראל בתחום

(סוף בעמוד 23)

זכרו של ידידי — שניאור זלמן שזר ז"ל

מאת פרופ' שניאור זלמן צייטלין

א.

עם פטירתו של הנשיא שניאור זלמן שזר אבד לעמנו אחד מגדולי מנהיגיו ולי — ידיד נעזרים יקר, שהכרתיו למעלה מששים שנה, מאז היינו סטודנטים באקדמיה של הבארון דוד גינצבורג בסנט-פטרסבורג.

וכך היה דבר כניסתי לאקדמיה: ראש האגודה הציונית בגליל ויטבסק היה ד"ר צבי ברזק אשר שמש גם כ"רב מטעם". הוא היה אחד האנשים החכמים והנללבים ביותר אשר פגשתי בקרב יהודי רוסיה. כאשר ערך מסע תעמולה כדי להיבחר כציר לדומה הראשונה נודמן עם אבי ולאחר מכן התיידדתי אני עצמי עמו. פעם הוא סיפר לי שהבארון גינצבורג אומר לפתוח בסנט פטרסבורג אקדמיה ללימודים עליונים ביהדות ושכדאי לי להירשם בו כתלמיד. הוא צייד אותי במכתב-המלצה ליה"ב שלוסברג, משפטן גדול, לחם לזכויות היהודים ברוסיה הצארית ומעריצו של הבארון. עם מכתב זה נסעתי לסנט פטרסבורג ושלוסברג הציגני בפני הבארון. לאחר שיחה ארוכה עם הבארון, ברכני בחיזו הנעים ואמר שנתקבלתי לאקדמיה. אם אין זכרוני מטעני, הייתי הסטודנט הראשון באותו זמן. זמן קצר לאחר מכן הצטרף אלי בחור צעיר בשם חוין, אשר היה סטודנט באוניברסיטת סנט-פטרסבורג. צעיר זה היה תלמודי גדול ואדם נעים ביותר. לאחר מכן נבחר לרב הכולל של הקהילה היהודית בהומל. בזמן המהפכה ברוסיה נרצח באכזריות על-ידי הבולשביקים.

זמן קצר לאחר מכן בא לבית מדרשנו בחור צעיר בשם זלמן רובאשוב, הוא נשיא מדינת ישראל מנוחתו עדין. מפגישתנו הראשונה נקשרה נפשי בו. חיבתו על טוב לבו חריפות שכלו. תהיתי על קנקנו ומצאתי שידו רב לו בספרות המודרנית בשלוש השפות: העברית, היידיש והרוסית.

שיחותינו עדיין חיות בזכרוני. למדתי לדעת שהוא היה מעוניין ביותר בהיסטוריה היהודית של המאה הי"ז, בהתפתחות של התנועה המשיחית ובמיוחד בשבתאי צבי. הוא כבר היה באותו זמן אחד המנהיגים הראשונים של תנועת העבודה הציונית "פועלי ציון" וגילה את כוחו כנואם מצויין והוגה דעות חשוב. מאז שררה קירבה יתירה בינינו.

עיקר ענייני היה בהיסטוריה של הבית השני. באותו זמן האמנתי שכדי לבנות עתיד צריך לדעת את העבר. זלמן רובאשוב היה מסור בלב ונפש לבניינו של העתיד היהודי.

הלימודים בשנה הראשונה של האקדמיה נתקיימו בספריה בביתו המפואר של הבארון. הוא בעצמו היה המורה היחידי. היינו קבוצה של ששה או שבעה סטודנטים והוא לימדנו את "מלחמת ה'" "לרלב"ג ו"אור ה'" לחסדאי קרשקש. בוקר אחד חי בזכרוני, כאשר היינו לומדים, את "אור ה'" נכנס

הממונה על משק הבית, אלכסיי פאבלוביץ, להודיע לבארון שהסגן הראשון של שר הפנים טילפן ורוצה לדבר אליו. (השר לענייני פנים היה באותם הימים פלבה הידוע לשימצה). הבארון אמר לממונה להודיע לסגן הראשון שהוא יטלפן אליו מאוחר יותר. כששמעתי שהשר קרא לבארון ותוא ענה בקור רוח שהוא יתקשר אליו לאחר מכן, אחזני רעד. באתי מעיירה קטנה וזכרתי שאנו היהודים היינו תמיד מסירים את כובענו בפני פקיד רוסי בינוני ושהיינו משתחוויים לפניו לא דוקא כאות כבוד אלא כסימן של הכנעה. נוכחותו של פקיד רוסי היתה מטילה פחד על האנשים. וכאן הסגן הראשון של שר-הפנים טלפן לבארון וזה לא נתן אל לבו להיפנות מלימודיו עם ששת תלמידיו הצעירים. בארון גינצבורג היה מסור מאד לתלמידיו ולא חשש להשתוות בגללם את הטיפול בענייני מדינה. על הבארון דוד גינצבורג נוכל להמליץ ללא סייג, שמימי שמואל הנגיד ועד מורנו בארון דוד גינצבורג לא קם כמותו — תורה חכמה וגדולה במקום אחד.

לאחר מכן מינה הבארון את ד"ר יונה גינצבורג שלימד ערבית באוניברסיטה של סנט פטרסבורג ללמדנו תלמוד. ד"ר גינצבורג, שהיתה לו ידיעה שטחית בתלמוד, היה אדם עניו ביותר ואחרי שעורו הראשון הודיע לבארון שהוא אינו האיש הראוי לתפקיד הזה והציע שהבארון ימצא גדול בתורה שילמד תלמוד, שכן התלמידים היו גדולים מרבים. אחת ההצעות היתה שהבארון ימנה את רב צעיר שהיה ראש-הישיבה באודיסה. הרבנים האורתודוקסיים התנגדו בכל תוקף למינוי הזה ובמיוחד ר' דוד מטלו. בעיניו לא היתה תורתו של רב צעיר שלימה ולא עוד אלא גם ראה אותו כאפיקורוס. התנגדותם של הרבנים למינויו של רב צעיר היתה דיה כדי להשפיע על הבארון, שלא רק שהיה מעריצם הגדול אלא גם תלמידם, ותמיד שמע לעצתם. מכיון שכך לא היה פרופסור לתלמוד באקדמיה שלנו.

כשציבור הסטודנטים גדל, עברה האקדמיה לבנין חדש לא רחוק מבית הבארון. חדר אחד מרווח הוקצה על פי בקשתי עבורי ועבור ידידי רובאשוב. היתני מעריצו הגדול של הצעיר וידעתי שהוא יהיה לאיש האשכולות ולשם ולתפארת לעמנו. הוא היה נעים הליכות, בעל מוג טוב וחרף שכל היתני בטוח שנשכב בשלום יחדיו, ואמנם לא רק שהיינו בני כיתה אחת, אלא גם חברים לחדר אחד במשך כשנתיים. זוכר אני יפה את ויכוחינו וחילוקי הדעות שלנו שנמשכו תכופות כל הלילה עד אור הבוקר אך חושבני שאף פעם לא הגענו לידי ריב ממש.

ב.

עם העברתה של האקדמיה גדל מספר הסטודנטים. עוד קודם לכן בהיותנו בארמון הבארון, היו לנו כמה תלמידים מצויינים. לאחר מכן הגיעו תלמידים מאודיסה וביניהם יהושע גוטמן, יחזקאל קויפמן, צבי ויסלובסקי, דוד הכהן שנתפרסם בשם „הגזיר“, ברוך קרופניק ואחרים. כל אחד מאלה עשה שם לעצמו במרוצת הזמן במקצועו.

בימים הראשונים של האקדמיה היו לנו רק מספר קטן של פרופסורים מוכשרים. אחד מהם, אברהם זרובסקי, היה מומחה לבלשנות שמית. פרופסורים חדשים נתמנו לאחר שהאקדמיה העתיקה את דירתה, ביניהם ש. דובנוב, ד"ר י. ל. קצנלסון, שנודע בכינויו הספרותי בוקי בן-יגלי, מחברם של יצירות ומחקרים חשובים. שניהם היו מן החכמים המפורסמים של האקדמיה בנוסף להם היו י. ד. מרקן והמשפטן ה. ב. שלוסברג. ד"ר קצנלסון הרצה על תולדות ההלכה. הוא לא היה תלמודי מסוגם של הרבנים שהתאבק בעפר רגליהם, אבל היה לו הכשרון לחדור לעמקו של ענין בתלמוד ובכח תפיסתו המקיפה בידר הליבן חוקי התורה. הוא עמד במיוחד על התנאים החברתיים והדתיים של היהודים כפי שהשתקפו בתלמוד. בהיותו רופא לפי מקצועו עסק ברפואה וחוקי טהרה וטומאה בתלמוד. הוא התחקה על השפעתן של דתות זרות, במיוחד של דת זרטוטרא הפרסית. הרצאותיו של ד"ר קצנלסון העמידוני על הצורך להשתמש בכלים ביקורתיים בלימוד עניינים תלמודיים. גם למדתי ממנו את השיטה בחקר הסוגיות.

ש. דובנוב, ההיסטוריון פאר-אכסלנס של תולדות ישראל ברוסיה, היה הפרופסור שלנו להיסטוריה. הוא היה המרצה המלבב ביותר והרצאותיו היו הפופולריות ביותר באקדמיה. סטודנטים רבים של האוניברסיטה ושל הפוליטכניקום באו להאזין לו וכן בנות ממכילות נשים שונות, וביניהן רחל קצנלסון, גב' שזר כעת. האזנו לפרופסור דובנוב ביראת-כבוד והתענגנו על דרך ההרצאה הנלבבת שלו. הרצאותיו של פרופ' דובנוב גררו תמיד ויכוחים ערים. כמה מאתנו וכן גם פרופסורים אחרים המזכיר סברו שההיסטוריה של העם היהודי אינה יכולה להיכתב על ידי אדם אחד. וכן גם אין פרופסור אחד יכול להרצות ברמה מדעית לסטודנטים מוסמכים על ההיסטוריה היהודית מתחלתה ועד לתקופה המודרנית במשך זמן כה קצר של שלוש שנים. אני הייתי בין אלה שסברו שההיסטוריה היהודית חייבת להיכתב ע"י קבוצה של מלומדים, כל אחד מומחה בתחומו הוא. שום אדם, אף לא גאון, מסוגל להשתלט על כל המקורות היהודיים, ועליו להסתמך על ספרים שנכתבו בידי אחרים.

פרופסור דובנוב חלק נושאים לעבודות סמינריונית. לי הוא קבע נושא הקשור בתקופה התלמודית. כשעסקתי בנושאי הגעתי לכלל דעה שדובנוב לא השתמש במקורות תלמודיים. הוא שאב את ידיעותיו מחיבוריהם של גרץ, וייס, רפפורט, קרוכמאל ואחרים. דובנוב הסתמך על עבודותיהם של אלה שקדמו לו ומעולם לא בחן את הענין התלמודי בחינה היסטורית ולכן שעוריו התלמוד, אליבא דאמת, היו לקויים. רבים מחברי הסטודנטים סברו כמוני. אולם דובנוב סבר אחרת. הוא טען שמומחי ההיסטוריה בכל תקופה מסוימת מכינים את הלבנים לבניינים שייבנו בעתיד. בהיסטוריוגרפיה האדריכל האמיתי, אליבא דדובנוב, הוא זה שמצרף את הלבנים לבנין הבנוי לתלפיות. כשהפרכתי את דבריו, טענתי שאמנם נכון הוא שכמה מומחים הם רק מניחי לבנים ואין להם תפיסה היסטורית מרחיקת-ראות ועבודתם יכולה רק לשמש יסוד להיסטוריון שיוודע את סוד הצירוף, אך ההיסטוריון

חייב לדעת את חוסנה של כל לבנה ולבנה שבה הוא משתמש להקמת הבניין. פירוש הדבר, שההיסטוריון חייב לדעת כיצד להשתמש בדברי המומחים. הוא חייב להיות בקי במקורות שהם משתמשים בהם. אם אין הוא יכול לנצל כראוי את דברי המומחים, ההיסטוריה שלו תהיה בנויה על יסודות רעועים. ואגב, ישנם גם מומחים שתפיסתם וההיסטוריה היא שלימה יותר. הם גם הבנאים וגם האדריכלים מעבודת השיחזור של תקופה היסטורית.

דובנוב טען גם כנגד הדעה שהיסטוריה יהודית חייבת להיכתב ע"י קבוצה שלימה של חוקרים מומחים. לפי דעתו ההיסטוריה היהודית הינה פרי התפתחות רצופה. ואמנם יש יסוד לנימוק הזה. ההיסטוריה היהודית חייבת איפוא להיכתב כחטיבה אחת.

לאקדמיה היה גם פרופסור אחר, דניאל חבולסון הישיש, שהיה מזרחן מפורסם. הוא היה מומר ופרופסור בסמינר התיאולוגי היווני-אורתודוכסי. בארון גינצבורג, אעפ"י שהעריץ את חבולסון כחוקר ובמיוחד את הגנתו על היהודים מפני עלילות-הדם המבעיתות, בכל זאת הציק לו דבר היותו משומד. הבארון לא היה מסוגל לסלוח לשום משומד. במקום שיבוא פרופ' חבולסון לאקדמיה הלכו הסטודנטים לביתו, וכך הלכתי גם אני תמיד עם חברי לחדר רובאשוב להרצאותיו של חבולסון. מפליא הדבר, כשהזכיר חבולסון את התנ"ך מעולם לא אמר "זה כתוב בתנ"ך", אלא תמיד אמר "בתנ"ך שלנו". בדומה לכך כשהזכיר את התלמוד מעולם לא אמר "בתלמוד", אלא "בתלמוד שלנו".

מן הראוי להזכיר בהקשר זה שחבולסון, אשר כתב ספרים רבים להגנת היהודים וחשף את האבסורד והשקר של עלילת הדם, בא על שכרו בעין יפה ע"י בארון הראץ גינצבורג, אבי דוד. בניו של חבולסון לעומת זאת היו אנטישמיים בפרהסייה. אחד מהם עבד כמנהל בבנק האסיאתי-רוסי, שהיה בבעלותה של משפחת הבארון גינצבורג. פרופסור חבולסון אסר על בניו לשאת נוצריות. הם הורשו לשאת רק את אלה שהתנצרו. כנראה שרצה שצאצאיו ישארו יהודים, שכן בהתאם להלכה צאצאי אם מומרת הינם יהודים.

בין תלמידי חבולסון היה המזרחן קוקובצוב. חבולסון יכול היה להתמנות לפרופסור באוניברסיטה של סנט-פטרסבורג בזכות התנצרותו. קוקובצוב שהיה בן אצולה רוסי גילה דמיון רב לחבולסון ונבדלו רק בקווים בודדים. חבולסון למשל, כתב כאמור ספרים שחשפו את האבסורד והתעתועים שבעלילת הדם. קוקובצוב, האריסטוקרט הרוסי, גילה אימץ לב במשפט בייליס כשהעיד נגד עלילת הדם וניפץ את האשמות התובע שהיהודים משתמשים בדם לשם מטרות דתיות. חבולסון היה אנוכי. לעתים קרובות הפיק מהגנתו על היהודים טובת-הנאה אישית. קוקובצוב היה אחת הנשמות האצילות ברוסיה, ידיד נאמן של היהודים ומלא חיבה ליהדות. היתה לי הזכות להכירו במשך השנים ששהיתי באקדמיה של הבארון גינצבורג. כשהייתי ברוסיה בשנת 1926 ביקרתיו. הוא היה אדם זקן וסובל. הוא לא כיהן יותר במשרת פרופסור, אבל עדיין מלא הערצה ליהודים.

היה מלומד גדול אחר בסנט־פטרסבורג, אברהם אליהו הרכבי, ראש המחלקה המזרחנית בספרייה המלכותית. הבארון כיבדו על חכמתו וישרו. הרכבי סירב להזמנת הבארון ללמד באקדמיה. פעם אחת ביקשני הבארון לדבר אל הרכבי בענין זה. הוא ידע שהרכבי התייחס אלי בידדות. הבארון ביקשני להגיד לו שהאקדמיה בפירוש אינה סמינר רבני, כי ידע שהרכבי הבטיח לר' יצחק אלחנן לא ללמד באף סמינר רבני. כשמסרתי את הדברים להרכבי, הוא קם בכעס גדול ואמר לי להגיד לבארון שלעולם לא ילמד במוסד שמשומד נמנה על חבר מוריו. זה גם היה בניגוד לעקרונותיו שילמד באקדמיה שבה דובנוב משמש כמורה, שלא רק שהוא אפיקורוס, אלא שגם הכריז קבל עם, שהנהו אתיאסט ועובד בכל יום בשנה, סלל בשבתות וביום כיפור.

ג.

במשך השנים ששהינו יחד באקדמיה נקשרתי בברית־ידידות עם רובאשוב. ראיתי בו לא רק חבר וידיד, אלא גם יועץ ומדריך. הסתייעתי בו כאשר כתבתי מאמרי „משומד“ (כופר), בכרך השני של האנציקלופדיה היהודית (ברוסית), שהיה פרי בכורי עמי וראשון. הוא הגיש לי עזרה רבה ברעיונותיו המעמיקים ובשיטתו.

אני נזכר מתוך געגועים בוויכוחינו הארוכים, במיוחד אחרי הרצאותיו של מורנו האהוב, דובנוב. דובנוב היה אבי רעיון האוטונומיה. הוא סבר שהעם היהודי בתפוצות הינו מיעוט לאומי כמו כל עמי המיעוטים וראה ביידיש את השפה הלאומית. דובנוב חילק את ההיסטוריה היהודית לשלוש תקופות. את התקופה שלפני המהפיכה הצרפתית הוא הגדיר כ„תיזיס“, התקופה שלאחריה כ„אנטי־תיזיס“, את התקופה המודרנית הוא קרא „סינתיזיס“, היינו, שלטון יהודי בגולה. רובאשוב הזדהה עם רעיונות אלה מתוך הסתייגות רבה. אחדים מהם הוא דחה בגלוי. כמנהיג של פועלי־ציון הצעירים הוא חלם על התגשמותה של התקופה היהודית בארץ־ישראל ולהקמתה של מדינה יהודית. אני בעצמי לא קבלתי את השקפתו של דובנוב, במיוחד לכל מה שנוגע ל„סינתיזיס“ שלפיו היהודים הם מיעוט תרבותי בארצות הגולה. ויכוחינו נסבו יותר על היסטוריה יהודית כללית. רובאשוב היה שקוע כולו בלימוד ההיסטוריה היהודית המודרנית, במיוחד בתנועות משיחיות בעוד שהתענינותי היתה יותר בתחום ההיסטוריה של התלמוד והבית השני. אין פירוש הדבר שרובאשוב לא התעניין בהיסטוריה עתיקה, אבל כציוני נלהב עסק בלב ונפש בעתידו של העם היהודי. שנינו גילינו ענין בהוזה ובעתיד אבל אני האמנתי שידעתי וההיסטוריה של הבית השני יכולה להדריכנו בנוגע לעתיד. באותו זמן לא ידעתי על המוטו של קיקרו Historia Magistra Vitae אבל ידעתי על האזהרה של התורה: „בינו שנות דר ודר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך“. ויכוחינו התנהלו תמיד מתוך שלוה ולמעשה לא רבנו אף פעם. למדתי מהם הרבה והשפעתם מצוייה בכתבי שכתבתי תים במשך תקופה שלמעלה מיובל שנים.

אחרי מותו של מורנו הדגול, בארון דוד גינצבורג, חברי לכיתה רובאשוב ואני נפרדנו. אני לא הייתי בסנט-פטרסבורג בזמן מותו של הבארוך. בקיץ 1910, לפני שנפל למשכב, הוא הציע שאבלה את חופשת-הקיץ שלי בקאוקאז כדי שאחקור את יהודי ההרים ואלה שגרו בערים דרבנט ופטרובסק. כשהתחדשות המעצבות על פטירתו הגיעוני הייתי בבאקו, ושם הספדתיו. לא חזרתי לסנט-פטרסבורג עד לקיץ של 1911. הייתי עסוק במציאת דרך להשתחרר משירות צבאי וגם החילוני להתסונן לטיול לפאריס. בקיץ 1911 ביקרתי בסנט-פטרסבורג ומצאתי שידידי רובאשוב נסע לארץ ישראל. במשך לימודי בפאריס בזמן מאחר יותר שמעתי שהוא תלמיד באוניברסיטה של פרייבורג.

לא שמעתי מרובאשוב עד אחרי מלחמת העולם הראשונה, כאשר ביקר בארה"ב וכך נפגשנו שוב. במשך למעלה מחמש עשרה שנה הפרידו בינינו ימים וארצות אך הקשר בינינו לא פסק. אני עקבתי אחרי פעולותיו כאחד מגדולי המנהיגים של תנועת העבודה הציונית והן אחרי פעילותו המזקרת והספרותית. התרשמתי ביותר ממאמרו על שבתאי צבי, אשר הופיע בכרך השמיני של האנציקלופדיה היהודית הרוסית. ראיתי בו את רובאשוב הצעיר מימי היותנו סטודנטים. התלהבותו היוקדת לארמת ישראל וחזונו וגעגועיו לשיבתם של היהודים לארץ-אבותיהם בצבצו מכל מלה שכתב. הנקודה המרכזית במאמר לא היה שבתאי צבי האדם, אלא השאיפה התקווה של העם למשיח. תקוות גאולה מסבל ושיבתם למולדתם וייסודה מחדש של המלוכה תחת שרביטו של זרע דוד — זה היה עיקרו של המאמר.

לאחרונה פירסם מוסד ביאליק כרך של מאמרים בשם: „אורי דורות, מחקרים והערות לתולדות ישראל בדורות האחרונים“. אלה הם מאמרים שנכתבו ע"י זלמן שזר במשך תקופה של חמישים השנים האחרונות והם הוא מגלה את אותה החיוניות וההתלהבות שהיו כה מוכרות לי מהימים שהיינו סטודנטים. המאמר הראשון, „צופיך צפת“, כתוב בקסם רב ובחיוניות רבה ומציג פנורמה של צפת במאה ה"ט", צפת הפכה למבצר של למדנות יהודית של הלכה וקבלה. העם היהודי עבר משבר דתי. רבים מצאצאי האנוסים שהתנצרו מאונס ביקשו לחזור לחיק היהדות. המנהיגים הרוחניים התלבטו בבעיה: היוכלו האנוסים להיחשב ליהודים בשעה שהם עדיין חברי הכנסייה? לעם היהודי נשקפה סכנת שמד. הדור היה צריך למנהיגים גדולים ואמיצים. בעיר צפת ישבו שני מנהיגים גדולים כאלה, ענקי רוח, ר' יוסף קארו ור' יצחק לוריא (האר"י). הראשון היה מחבר ה"שלחן ערוך". הישיגיו דרשו גילוי מסויים. בצדק כתב שזר:

„מפעל' שולחן ערוך, היה מפעל נועז... נדרשה, התגלות' ממש. בעולם הדת אין מתן חוק ללא תיאופניה. בעולם דתי משולל כל כוח כפיה ארגוני על אחת כמה וכמה. וצפת המצערה בעצם המאה השש עשרה בהסתערותה להנחיל לפורי ישראל חוקת חיים מסודרת ומנוסחת, זכתה למשהו מעין תיאופניה משלה!..“

אין לכפות דת על אנשים. שום כפיה, שום כוח פיזי, לא יועילו כדי

להבטיח קיומן של מצוות דתיות. הפרושים זכו לראות שההלכה שלהם תתקבל בגלל שלא השתמשו בכוח. הם שאפו להביא את הדת לידי התאמה עם הדוים, לעשותה לדת-חיים.

שור מציין גם העובדה שהיתה התנגדות מסויימת וביקורת נגד ה"שולחן ערוך". המבקר הגדול ביותר של ה"שולחן ערוך" היה שלמה לוריא (מהרש"ל): "ולא די בזה למנהר"י קארא ומה שעשה פשרה על אילו שלושה הגדולים הרי הרי"ף הרא"ש והרמב"ם היכא שהשוו שנים מהם דאזלינן בתרייהו ולא חש לכל הגדולים התאחרים כאלו מסורה הקבלה בידו מימות הזקנים, ועוד אחרת לא היו לפניו ספרים מוגהים והעתיקם בטעות, כאשר ימצאו בדפוס לפעמים בזה יסוד על הטעות הנרא'".

שור ציין נכונה שר' יוסף קארו לא היה ממחייבי הגולה. הוא ראה נכחות. קארו חיבר את ה"שולחן ערוך" בשביל יהודי התפוצות. הוא האמין וקיווה שהיהודים יחזרו לארץ ישראל ושהמשיח יבוא לבסוף. יחד עם זאת הוא ראה צורך בספר המגיש את החוקים היומיומיים ליהודי הגולה. שלא כרמב"ם, אשר ב"משנה תורה" כלל שלושה ספרים העוסקים בביהמ"ק, בקרבנות ובדיני טהרה וטומאה, השמיט ר' יוסף קארו עניינים אלה משום שמטרתו המפורשת היתה להביא אותם החוקים שיש בהם משום צורך החיים בגולה. ר' משה איסרליש (הרמ"א) סייע רבות שיתקבל ה"שולחן ערוך" כספר חוקים ע"י יהודי אירופה.

בפרק זה שור מציין גם את המחלוקת בין בירב ור' לוי בן חביב בנוגע לסמיכה. למעשה הסמיכה לא פסקה מעולם מתקופת הבית השני והיתה זו שרשרת בלתי נפסקת עד לימינו אנו. בספרד לעומת זאת, לא היתה הסמיכה מקובלת שכן רוב יהודי ספרד באו מבבל ששם לא קיבלו החכמים סמיכה. ר' יהודה הנשיא סירב להסמיכם. ר' יעקב בירב ור' לוי בן חביב (הרמב"ם) היו מיוצאי ספרד בעוד שבצרפת ובגרמניה רוב היהודים היו יוצאי ארץ-ישראל. אברבנאל בותב:

"כי אלו השמות שראוי שיקראו בין חכמי ישראל בגלות לא רב ולא רבן שהם השמות הממונים לסמוכים לפי שאין סמיכה בחוץ לארץ... וכן היה המנהג בכל ספרד בהיות אנשי הגולה שמה על תלם לא היה ביניהם סמיכה לשום אדם, האמנם אחרי בואי באיטאליאה מצאתי שנתפשט המנהג לסמוך אלו ואלו וראיתי התחלתו בין האשכנזים כולם סומכים ונסמכים ורבנים לא ידעתי מאין בא להם ההתרה זה אם לא שקנאו מדרכי הגויים העושים דקטרי ויעשו גם הם. (נחלת אבות, על פ' אבות פ"ו, מ"ב).

גאון הרחז השני היה האר"י אבי הקבלה המעשית, שלימד שעבודת ד' ע"י תפלות וסיגופים גופניים תזרו את בוא המשיח. בצדק אומר שור:

"חוגו של האר"י ראה את כל עצם ישיבתם של היהודים בגלות העמים כאחד מגילויי השואה הגדולה שבאה על השכינה עצמה... שואה הטעונה תיקון, ותיקון מהיר... לקרב את תיקון העולם ואת גאולת ישראל המלאה

השלמה. וגם המצוות המעשיות המקובצות בשולחן ערוך על כל סעיפיהן וסימניהן, אינם אלא כלים לקיום המשימה המרכזית האחת הזאת... מטרת התיקון והגאולה".

שני מנהיגים גדולים אלה לא רק שאיפשרו ליהודים וליהדות לעמוד בפני סערות הזמן, אלא שגם הפיחו חיים חדשים ביהדות עצמה. השפעתם חייה עדיין אתנו. החסידות הגדולה הינה פרי התפתחות רעיונות ואידיאלים קבליים כפי שהושגו ע"י האר"י.

ספרו ושל שזר מכיל עשרים חמישה מאמרים, כולם בעלי ערך גדול להיסטוריה היהודית. הם כתובים בחן ובחריפות ויכולים אנו ללמוד מהם רבות. היקפו של מאמר זה מונע ממני לסקור בפירוט יתר מאמרים אלה, אך אני מלא תקווה שתהיה לי עוד הזדמנות לדון בהם. במאמר שנקרא "סגולת ההגנה על אדמות נכר" שזר מצטט אימרה שהיתה רווחת בקרב היהודים בימי הביניים. מנהיגיהם ידעו מתי להזרים קולם במחאה ומתי לעסוק במה שאנו קוראים "דיפלומטיה שקטה". היהודים כיום עומדים בפני אותה בעייה. האם עליהם ועל מנהיגיהם להניף את דגל המחאה וההפגנה נגד לחצייהם, או שעליהם לעסוק בדיפלומטיה שקטה? בספרו של שזר ניתן להשתמש כבמדריך לגבי אלה שמעוניינים בעבר היהודי כשעינם צופה בהווה היהודי. זהו ספר רב-ערך.

לתלמידים באקדמיה הפטרסבורגית שאת שמותיהם מניתי לעיל הייתה רוצה גם להוסיף את שמות אלה ששהו אתנו בימי לימודינו באקדמיה של הבארון גינצבורג. היו אלה קלצקין, לוריא, שפירא, דיאמנט ורברבי.

כשהייתי ברוסיה פגשתי את רברבי, שהיה ספרן בספריית המדינה בלנינגרד, שירש את מקומו של הקדוש המעונה, דוד מגיד (שנפל קרבן למשטר הרוסי). מאוחר יותר רברבי עצמו "טוהר" ע"י הסטאליניסטים. מכל אותם המלומדים הצעירים הנפלאים והססגוניים שהיו אתנו באקדמיה רק שניים נשארו, שזר ואני עד לפני זמן קצר, ועתה איוותר לבדי...

זכיתי לראות את ידידי זלמן שזר כנשיא הבית השלישי, כנשיא מדינת ישראל. אני שמח ומאשר לזכות גדולה זו שזכיתי, שחברי מנעורי נבחר כנשיא מדינת ישראל — משרה שהיה ראוי לה מצד כוחותיו הנפשיים והרוחניים, מצד אופיו והישגיו.

לאחרונה ראיתי את ידידי ש. ז. שזר ז"ל בראשית הקיץ שנת תשל"ג. כאשר אני ד"ר אברהם י. כ"ץ עלינו לירושלים כדי להגיש לנשיא את הקובץ "זר לגבורות" שהוקדש ליוכלו בהגיעו לגבורות. שיצא לאור ע"י החברה לחקר המקרא והאנטיברסטה של דרופסי. והנה מצאתי שנשתנה האדם שניאור זלמן שזר. הוא היה מדוכא. גורם עיקרי לדכאונו היה מחלתה הקשה של אשת נעוריו האהובה רחל תחי'.

אני הרגשתי גם כן בשיחותינו נימה של עצבות וחרדה. זה היה כמה ימים לפני פרישתו של שור מכס הנשיאות של מדינת ישראל, פרידה זו היתה קשה עליו. שור רחש יחס של כבוד לחוק מדינת ישראל, שנשיא יכול לכהן רק שני עדנים של חמש שנים, ולכן במלאות עשר שנים לשבתו על כסא הנשיאות צריך היה לפרוש. שור היה עסקן רב פעלים מנעוריו. כל ימיו היה אדם תוסס, והיה חושש משיבת שלוה ללא עשיית פעולה לאחר שיפרד מהנשיאות. וזכרני שסח צמי פעמים אחדות על חששותיו שמא לא יוכל שוב, לאחר ששימש בנשיאות, לקיים קשרים לבביים עם יהודים פשוטים ללא הרגשת מחיצה כלשהי כפי שהסכין כל ימיו.

בכל פעם שהייתי עם ידידי שור היה מדבר על לבי להשתקע בישראל הוא היה בטוח שיוכל לסדר במה בירושלים שאוכל להרצות ולבטא את דעותי בתולדות הבית השני ובהתפתחות ההלכה. טענתי היתה שאני צריך להיות בארה"ב. והאניברסיטה של דרופסי צריכה לי, יש לי כר נרחב בדרופסי להפיץ דעת וקורות היהדות.

בשיחותינו והאזרונות דיבר אתי על הקמת סניף לדרופסי בירושלים הוא היה נכון לקבל תפקיד של מנהל, בתנאי שאשהה חצי שנה בירושלים ואזיה קרוב אליו.

רעיון זה יקר היה ללבו של שור. הוא הזמין אותי יחד עם ד"ר אברהם כ"ץ, נשיא דרופסי, לארוחת צהרים לדבר בענין זה. לפי התכנית היה על ד"ר כ"ץ לכהן כנשיא כללי של המוסד בפילדלפיה והמוסד בירושלים. הנשיא שור העריך הערצה רבה את התוכנית והמגמה של דרופסי, באמרו שהאקדמיה של הבארון גינצבורג בסנט־פטרסבורג ודרופסי בפילדלפיה הם שני המוסדות היחידים בעולם היהודי להשכלה גבוהה ולידיעת מקורות היהדות בלי כחל ושרק. הוא ראה בדרופסי המשך האקדמיה, ולכן הלם שיקום בירושלים סניף למוסד וממילא יהיה סניף לאקדמיה של הבארון גינצבורג. אנחנו שנינו נהיה השלשלת סנט־פטרסבורג (רוסיה) פילדלפיה, וירושלים — והנה החלום הנעים הזה נשאר ללא פתרון — כאשר הלך לעולמו ידידי, אשר היינו קשורים בעבותות אהבה משך זמן של יותר מששים שנה.

כל לבי ונפשי הומים לזכרו, תהא נשמתו הגדולה והענוגה של נשיא ישראל ר' שניאור זלמן שור צרורה בצרור חיי הנצח של העם היהודי.

אורים גדולים לשזר צ"ל

מאת אברהם רגלסון

(מאמר א)

אורי זורות, מחקרים והערות לתולדות ישראל כדורות האחרונים, מאת
שניאור זלמן שור, מוסד ביאליק, ירושלים, 1971, 406 עמודים.

הזו אוסף מבורד ותמציתי של מאמרים פזורים אשר נכתבו במשך
עשרות בשנים על פרקים ומשורעות במאות האחרונות הקרובות לנו; והנשאים
כאן מסודרים ענין לענינו ומין במינו.

ויותר מזה: אלו הן תגובות של לב יהודי הנרגש ומתפעם עם סערות-
נפש, תגודות-מחשבה, ונפתולי-מעשה אשר פקדו את בית-ישראל למשכנותיו
בחזרות גלותו ונדודיו בטרם זרח אור-ציון החדש. מלבד — מחקרים בולשים
לדיקוי-פרטים להעמיד אותם על אמיתם; מלגו — אש תוקד של כיסופי-גאולה
ואהדה לניסויים של חזיקת-קק, אף מידה של סלחנות-מתוך-הסתייגות גם כשאותם
הניסויים נסתיימו בזריות ותעתועים מחמת יאוש. וזרועים בזה הספר זהרורים
מכבשונו של עולם אשר ברקו בחזון ליחיד-סגולה והפיחו רוח-חיים חדשה
במסורת האומה ומנהגיה.

שלל עיונים ותיאורים ורעיונות, ופה ושם גם התפלמסות עם היסטוריו-
נים כביירי-למדנות, אלא שמטבעם הם נרתעים מפני נסיקות-דמיון ועזוי-מעשה,
ומתוך כך הם מגיעים לידי שיבושי הערכות לגבי תופעות משולהבות, ואפילו
לידי ליקוי-ראות לגבי דברים שבעובדה — —

איך אמסור טעמם ולשרם והיקפם בפרקים מספר זסעיפים במשורה?
אלא שאני בשען על מימרת חז"ל, "ודגלו עלי אהבה — ודילגו עלי אהבה";
הריני מסתכן בנטילת לקט ופיאה מן השדה אשר לפני, אגב תקווה כי שבלים
בוהדות תהיטה מעידות על ברכת היבול כולו.

המרכז בצפת

במאה השש-עשרה לספירת האומות נתחוללה תנועת-עלייה נמרצת אל
ארץ-ישראל, תחילה של יהודים מגורשי-ספרד, ואחרי-כן של יוצאי ארצות-
אירופה אחרות, בייחוד משכתם העיר צפת, הן מפאת האקלים הזררי שבה והן
מפאת הימצא עלייה המערה שבה הסתתרו במשך י"ג שנים רבי שמעון בן
יוחאי ואליעזר בבו מחמת מלכות-רומא הרשעה אשר ביקשה את נפשם. באותה
מערה ניגלו להם סודות-יה, הם-הם המסתורין של עולמות וספירות, זיווגיהם
וניגודיהם, וכל רזי דאורייתא הכלולים ב"ספר הזוהר" המיוחס לרבי שמעון בן
יוחאי. באותה עיר חיו ופעלו גדולי-המקובלים, האר"י (האשכנזי רבי יצחק
לוריא) ורמ"ק (רבי משה קורדובירו).

בזמן ובפעולה קדם רמ"ק להאר"י. רמ"ק בעצמו העלה בכתב-ספר את עיוניו הייחודיים בתורת-הסוד. האר"י נשא אמרותיו בעל-פה, אך אחד מן ה"גורים" שלו — כך נתכנו תלמידי האר"י — רח"ו (רבי חיים ויטאל), היה רושם כל ניצוץ-רעיון ובריקת-רוז שקלט מפירובו. ובעיני בני-הדור האפיל האר"י באישיותו הקורנת ובדרכיו המופלאות על גדולת הרמ"ק.

"שולחן ערוך" ברוח המשניות

עוד גדול אחד בקרב תושבי צפת בדור ההוא היה רבי יוסף קארו. מחבר הספר "שולחן ערוך". נועד הספר הזה לשוות אחידות במורשת ההלכות, פסקי-הדינים והמנהגים של כנסת-ישראל כולה לאחר שנשתמנו הבדלים בדרכי הדת-היהודיים בין יהודים דרי ערים-ומדינות שונות. נצחוננו של ר"י קארו במשימתו זאת נתבסס ונתקבל בכל תפוצות-הגולה כשגאון רבני-פולין רמ"א (ר' משה איסרליש) אישר את ה"שולחן ערוך", אף כתב לספר זה פירוש שקרא לו "המפה", רצה לומר: "מפה" שתפאר את ה"שולחן" ותשמרה מפגם.

מקצת דברי שזר על הקשיים שבהקמת ה"שולחן": "... נחוץ היה אומץ רוחני רב להכריע ולקבוע מסמרות... לכך נדרש שיקול הגיוני רב לבחון כל מנהג וכל הלכה למקורותיהם, בכל אמצעי השכל והגיתוח הנזקב; גם חוש סדרני עילאי של מחוקק... וגם ידיעה ערה ועמוקה מאוד בתנאי-החיים וצרכי-החיים של פיזור, והתבדלות וסכנות אורבות מעברים, ואף אימון עצמי רב ותקיפות של כוח-הזראת. בכל הסגולות הללו מצוייד היה מרן ר' יוסף קארו, הפליט מספרד והרב מאודריאנופול והפוסק המוסמך מצפת. כים זה הקולט לתוכו את הנחלים מעברים, כן קלט את כל זרמי הסיפורות של הפוסקים מכל הדורות והמדינות, התזיר את כולם אל אפיקם הראשון הנעוץ במשנה, העמיד את עצמו ואת רוחו בסוד התנאים הראשונים, שקל ובחן במאזניהם הם — ופסק".

אבל — סובר שזר — (וכאן אני מתמצת את דבריו בלשוני שלי) לא די בכל הסגולות הללו. צורך יש גם בגילוי-שכינה (תיאופאניה בלע"ז) כדי שירגיש מחוקק בשרי-חם — וירגישו אחרים — בסמכותה העליונה של תחוקתו. וגם בה נחוץ ר"י קארו. בספר-חזיונות שלו "מגיד מישרים", הוא מספר כי נתגלה עליו בחלום מלאך-מגיד בדמות "המישנה", כלומר, אותה הרח אשר פיעמה את רבי יהודה הנשיא בקוממו את בנין-המשניות.

ער ואהוד שזר לכיסופי-גאולה הרוגשים בבלי-הלכה לא פחות מאשר במתפרקי על מסתורין. הציפייה המשיתית של אותה תקופה צפתית מצאתה הד חם בלבנו של זה המנהיג הציוני, הנואם הנאדרי-ברגש, נשיא מדינת-ישראל הדגול, המאיר לדורות שהיו ושהיו.

את הפרק הראשון של "אורי דורות" מכתיר שזר בשם "צופיך צפת" (צופה במובן של חזון), חו לשונו בפתחת הפרק:

"בכל הרקמה המופלאה של תולדות התעצמותנו בתקופת השעבוד הממושך והמגוון, קשה למצוא שפע כזה של שיאי-יצירה מרוכזים יחד על שטח אדמה כה

מצומצם ובתחום-זמן כה מוגבל, כמו בפרק אחד ומיוחד-במינו זה שאנו נוהגים לפי השיגרה לכנות בשם תקופת האר"י בצפת".

תחילת עליית יהודים אל העיר צפת חלה ב-1530 לספירת-האומות, והאר"י הגיע אליה ב-1569. בדמיימיו נסתלק במחלת החולירע ב-1580. ובכן סכום כל השנים של פעולתו של בצפת הוא פחות מאחת-עשרה". מוסיף שזר ומעיר: "ובכל זאת זכאית התקופה כולה להיקרא על שמו, במידה שבכלל מתר לרכו תקופה מורכבת סביב שמו של איש מסויים, כדי לשבר את האזון. כי היתה במפעלו של האיש הפלאי הזה תמצית נהיית התקופה העשירה כולה. ובהשפעת רוחו על רוחות-האומה לדור ולדורות נחתם גורל-התקופה".

פרקי שירה

בלב-לבו של שור חיה ולחשת גחלת של שירה. משום נסיבות התקופה ומשמותיה — תחיית שפת-עבר, ההתעוררות הציונית, הצלת פליטי השואה, ההיאחזות החלוצית בארץ, תקומת המדינה — והוא דבר להן ונושא בעולן, ופעמים נבחר לנשיאות וקיים זו מישרתו מתוך אהבת האומה והאבת הבריות — בשל כל אלה לא באה זיקתו לשירה על תיקונה, אמנם, הוא שלח ידו בעז גם אל מעשי-שיר, הן מקור והן תרגום. אך עיקר-הפיטו שבשגמתו שפך בפאתוס של נאומיו ובהטיית רוח מעמדו הציבורי לליבוי כשרונותיהם היצירתיים של אחרים. וכאן, בספרו "אורי דורות", כשהוא מנעים שיחה על גדולי המקובלים בצפת, יותר משהוא חופר ברוי-דרזין של הקבלה, הוא מדגיש את השפעת הקבלה על השירה.

האר"י בעצמו חיבר פזמוני-שיר. בסידור אחד («אוצר התפילות», נוסח אשכנז) אני מוצא בין זמירות לילה-השבת פזמון «יום זה לישראל אורה ושמחה...» והנוטריקון בראשי השורות הוא יצחק לוריא, ז"ל. ובסידור עוד אחד («תיקון שלמה») מתנוסס פזמון קבליי לכבוד סעודה שלישית של שבת, כתוב ארמית, ולאחר ההקדמה «אתקינו סעודתא דמהימנותא... בני היכלא דכסיפין... וגו'» הנוטריקון של גוף-הפזמון הוא שוב יצחק לוריא.

בזמן שהיה נראה כאילו סידור-התפילה כבר חתום ועשוי, לא להוסיף ולא לגרוע, זיכה שלמה הלוי אלקבץ, איש צפת — משורר ומקובל, והוא גיסו של רמ"ק ושיר אחד שלו, «לסה דחי לקראת כלה» נכנס אל טקס קבלת פני שבתא מלכתא של כל קהילות ישראל בתפוצותיהם ולדורותם.

לשון שור: «ומכל בית-כנסת גדול או גידת, מירושלים ועד אמשטרדם ומפראנקפורט ועד פראג ומאדריאנופול ועד קראקא ווילנה ולבוב ומבגדאד ועד צנעא — בקעה בהתחדש השבת, כאחת מתפילות-היסוד, התרועעה העתיקה והמחודשת, שעלתה זה-עתה מצפת:

התעוררי, התעוררי כי בא אורך —

לא תבושי ולא תכלמי, מה תשתחחי ומה תהמי.

בך יחסו עניי עמי

ובבנתה עיר על-תילה

המדובר היה במפורש על:

מקדש מלך עיר מלכה, קומי צאי מתוך ההפכה,
 רב לך שבת בעמק הבכא —
 ימין ושמאל תפרוצי...

ובתוך התרועעה המשיחית-הממלכתית-הדתית הגאה הזאת נכלל גם מעין
 „שפוך חמתך“ חדש:

היו למשסה שאסיד,
 ורחקו כלי-מבלעיד,
 ישיש עליך אלהיך...

ומסיים בעל „אורי דורות“ את שיחתו זו על „לכה דודי“ בזכרון אישי
 מימי ילדותו שלו:

„ואנחנו, בילדותנו, כשהתקשטנו לכבוד שבת והיינו כולנו חוזרים אחרי
 קריאת-רבשורתו של החזן ברננה חגיגית: „לכה דודי לקראת כלה, פני שבת
 נקבלה, ומחזירים כולנו את פנינו לקראת דלת בית-הכנסת בפנייה מזמנת: „בואי
 כלה, בואי כלה, היה לנו כאילו אנו אומרים תפילה עתיקה ומקובלת, כמו אז
 ישיר משה' בתפילת הבוקר או, שמע ישראל' בכל תפילה; ולא עלה על
 דעתנו כלל כי מרחק של אלפי שנים מבידיל בין התפילות הללו, וכי רק ארבע
 מאות שנים קודם — לפני היות מרכזנו מחדש זה של צפת ולפני הופעתו של
 המשורר ר' שלמה אלקבץ — לא ידעו קהילות בישראל בשום מקום על תפילה
 אשר כזאת ועל טקס אשר כזה“.

ומן שלמה אלקבץ מסייע אותנו בעל ה„אורים“ אל משורר עוד אחד אשר
 יניקתו הרחובית מאזוריא דצפת; הוא רבי ישראל נג'ארה. קיצור תולדותיו
 בלשון שזר:

...מדמשק הובא המשורר אל צפת בהיותו ילד בידי אביו המקובל, רבי
 משה נג'ארה, שהיה יליד צפת ואחד מנאמני תלמידיו של האר"י, ואחרי תלאות
 חיים מרובות נהד המשורר לא פעם מקנו ובסוף ימיו גם נאלץ לעלות על כסא
 הרבנות בעזה ושם נאסף אל עמו. אולם את רוב ימיו עשה ואת רובי יצירותיו
 יצר בצפת, וממקורות צפת שאב את השראתו ואת בשורת צפת הנחיל לשירה
 העברית, ועל ידה לכל ההומים והערים בתפוצות ישראל, וכמו הלוי בדורו
 וביאליק בדורנו וכטוב המשוררים החיים אתנו היום, קיבל וקיים אף הוא את
 ברית-הזמנים הכרותה בין השירה העברית שבדור לבין תקוות התקומה המפעמת
 סביבה, והיה לה כרוז ומוכיח ומעודד, וברטט לב משמיע לנו שזר, דבר-דורנו,
 בית אחד מן הפיוט „יה רבון עלם ועלמיא“:

אלהא די לה יקר ורבוא,
 פרק ית-ענד מפום אריותא,
 ואפק ית-עמד מגוא גלותא,
 עמד די בחרת מכל אומיא.

(בעיבור שור: „אלהים אשר לו היקר והגדולה / הצל את צאנך מלוע האריות / וגאל את עמך מבור הגלות / עמך אשר בחרת מכל האומות“). ומביא המחבר דגן עוד פסוקי־שיר מן האוסף רב־הגוונים של נג'ארה, להורות עוצם־מכאובו של המשורר על ייסורי עם ישראל בנדודיו בין הגויים: „רהב ובבל וצור ופלשת . . . אדום וישמעאל וכל צר מתגאל (מלוכלך) . . . שודד־צאני עיני רואות ולהציל אין בידי — —“; המשורר שואג מלב פצוע: ובכל קצוויים די לי, די לי, די לי נוד!“ והוא מעורר בסגנונו המיוחד שפוך חמתך משלו: „... נא את דמי מהם דרוש — — שימם כלבים אלמים אשר לא יוכלו לנבוח — — ולבש לבוש אדום...“.

ומגלה לנו שזר כי למרות תפארת רגושי־שירתו של נג'ארה, חרף עמזוז בקשרי־כתב עם גדולי־רבנים וחברו פירוש לחמשה חומשי תורה ולספר איוב, ועדות פומבית של האר"י כי „שירותיו — לא זכה פייטן זה לאהדת חרדים; זאת — על שום סגנון־חייו הנלוו. לשון שור: „ריננו אחריו שהוא מתהלך בין הערביים, שומע לפיוטי משורריהם ולמנגינות מקהלותיהם, מסגל לשייריו מקצב פיוטיהם ומלחני פזמוניהם, אכן, הוא העשיר בזאת מאוד את השירה העברית וריענן את הקצב הפיוטי שלה. לא רק הרגש הועמק, כי גם השפה החלה להתנגן אחרת:

ימימה, תמימה ונעימה, עדינה, בואי נא עמי — —
 שזופה הדופה ורדופה, אהבתיך קראתיך אמי...
 הגידה לי עתה, על מי נטשת מעט הצאן,
 נטשת מעט הצאן...
 ...

„אולם סיפרו בגנותו כי הוא עצמו יוצא בעקבות מזמרים ערביים, לשיר בשזוקים ובתבורות ולהטיל „לגבעתו על הריצפה כמנהג זמרים נכרים המקבצים מעות מאת שומעיהם...“.

רבי חיים ויטאל... מבלי להעזיז לכנותו בשמו, כתב עליו כי „אמת הוא שהפזמונים שחיבר הם בעצמם טובים, אבל הוא בעצמו אסור לדבר עמו — כי תמיד פיו דובר נבלה וכל ימיו שיכור“... — ברם, שירתו כבשה לה דרך אל כל קהילות ישראל — בליטא ופולין, בגרמניה וספרד, ועד תימן הגיעו.“
 קיימא לן: לא תמיד משרה בת־השיר שכינתה על קגקנים שלמים; יש שהיא בוחרת דווקא קגקנים רעועים.

על היישוב היהודי בצפת נתרגשו פרעות, מגפות ורעידת־אדמה. אך תמיד חזרו נאמנים אליה להתחילו בונים בתיה ותרבותה מחדש. מסכם בעל־ה„אורים“: „כי כל עיקר מהותה של מרכזיות צפת היא תקנו בשופר גדול לחירותנו; גם אחרי הכליונות צצו כעבור זמן התחלות חדשות, ומעין שאור שבעיסה נשאר תמיד. ואכן שכינת תקופת האר"י, מורשת סיסמת תקנו, לא זוה מצפת גם הרבה שנים לאחר שתקופת האר"י וגוריו חלפה לבלי שוב, ולא נשאר ממנה ומכל גלגוליה הגלויים כל סימן של ממש.“

ומדמיין המתבר את האומה לאלוהיה. בחכמת הנסתר ישנו סוד הצימצום. דהיינו שאלוהי האין־סוף אשר „לית אתר פנוי מניה“ צימצם את עצמו כדי להניח חלל ריק בשביל בריאת העולמות. ריק סלקא דעתך? „אלא אמרו: הסתלקותה של האלוהות אינה התעלמותה, כלומר, גם כאשר נשאר המקום פנוי ממנה, אין הוא ריק ממנה. והמשילו משל לבקבוקיין. נשפך ממנו היין הטוב — האם ניטל ממנו ריחו של היין? וריח זה של האלוהות שהסתלקה, כביכול, יש בו שפע כזה של חיוניות יוצרת, עד שהוא עצמו הספיק כדי בריאת העולם כולו... „בצפת הורו וכאילו על צפת הראו. גם כשנאלץ היישוב, לצמצם את עצמו לשעה קלה ולהסתלק מצפת, לא „התעלם“ מצפת“. ומביא בעל־ה„אורים“ ראיה ממאורעות שבזמננו אנו — במלחמת צפת והאחרונה נמצא איש המון שנקרא „מיכאלה הקדוש“ ובמה זכה לכינוי זה? לשון־הספר: „בעצם ימי העברות, מתחת לאפו של האויב המזויף, השכיל לחפור מעין תעלה ישר מלב ארון־הקודש של בית־הכנסת הספרדי העתיק אשר לארץ הקדוש עד לעמדה הקיצונית והמסחרית של „ההגנה“, ובנת־בנסתרים זה לחול ולהחיש תחמושת. די לקרוא על נפלאות העמידה של פשוטי בני צפת הנצורה בספרי העדות ובעיתונות שצצה בצפת בימי המצור האחרון כדי לראות בכך אם לא ראיה לדבר, הרי זכר של זכר לדבר...

„לא סרה מורשת אימונים לא מגורי־צפת ולא מגורי־גוריה כעבור דורות, והיא תגדל ותאדר עוד, אחרי שזכינו והשופר הנכסף לתקוע בו לחירותנו ולקיבוץ גלויותנו הופקד לידה של מדינת ישראל“.

השל"ה הקדוש

רבי ישעיה הלוי סג"ל הרוויץ הוא מן המעטים — ואולי הוא הראשון לכך — אשר הספר שחיברו האפיל על שמם ושם־משפחתם. רב מכובד ונערץ ואהוב היה על בני דורו וביותר על בני קהילתו בעיר פראג. וכבר בשעתו נקרא על פי ראשי־התיבות של שם ספרו העיקרי „שני לוחות הברית“, בתוספת ה' הידיעה והכינוי הקדוש. קדם לו לכינוי הקדוש האר"י ז"ל. האר"י נפטר בהיות השל"ה תינוק בן שלוש. וצעיר בערך היה כשעקר מן הקהילה המעריצה אותו ועבר לדור בירושלים בהרגישו כי רק לאור שכינת עיר־הקודש יוכל להשלים את ספרו לתפארת.

וטיב הספר מהו? זהו אוצר של דינים והלכות, ומרחף על אלה זיו תורת־הרזים של האר"י ז"ל. ולמה לא עלה לצפת, השרוייה באווירת האר"י? הקהילה היהודית שם נידלדלה ונצטמקה בשל שתי פורעניות: פראי־ערבים עשו בה פרעות מקרוב, והשלטון התורכי מצץ את לשדה במסים וקנסות סחטניים. אף על פי כן, התחננו לפניו ראשי הקהילה הצפתית — כמו כמה קהילות יהודיות בדרכו ארצה־ישראל — שיתיישב בתוכה: אולי בוכתו תבוא ישועה לעדתם הנפגעת. אבל ירושלים בעיניו עטרת־ישראל ומשוש כל הארץ.

יחד עם הגות השל"ה בנגלה ובנסתר, היה גם איש־מעשה, ובאגרותיו ששלח מירושלים אל קהילות יהודיות בארצות־אירופה יעץ מה דרכים יבחרו

להגיע אל הארץ בכי-טוב; אף תיאר את ירושלים שעיר-חומות היא ובטוחה נגד שודדים ופורעים, והיינות משובחים וצרכי-אוכל לא ביוקר. עוד הביע תקוותו כי הרבה „אשכנזים” ינהרו אל עיר-הבחירה להתיישב בה, שכן היה בתוכה אז יישוב משגשג של „ספרדים”, ו„אשכנזים” אך מעט. למה לא תהיה גם ידם של יהודים ממוצא מערבי במיצוות בניין-ירושלים כמו שכבר התחילו בכך אחיהם המזרחיים?

מן הספר של שור: „גם אנשי צפת גם אנשי ירושלים מציעים לו משכורת הגונה, קהילת ירושלים נתנה יפוי-כוח לשליח לתת לו, שכירות כל מה שלבו חפץ, וקהילת האשכנזים שבצפת מתחייבים לתת, חמשים דוקאטין לשנה, אבל הוא דוחה גם את זה וגם את זה. חס ושלום שאקבל שכר רבנות בארץ-הקודש”.

כעונותנותו של השל"ה, כן גודל בטחונו: „השם יתברך שמו יתן לי חיים ובריאות — אעשה נפלאות”, כך הכריז באיגרת אל בניו הרבנים ימים אחרי עלייתו.

את ספרו הגדול השלים למופת, בתוספת כמה פרקים שנתחדשו עליו בירושלים, תוך שלוש שנים מיום התיישבותו בעיר-הקודש, הוא יסד ישיבה שמשכה אליה לומדי-תורה מכל תפוצות הגולה.

דומה כי הכל הולך למישרים. אבל השלטון התורכי בקושטא ונציגיו אשר בירושלים... „הטילו קנסות ושמנו את נכבדי העדה ואת השל"ה בראשם בכלא, וסחטו מהקהל היהודי חמשים אלף גרוש, והרסו את אשר נבנה בקרבנות רבים ושמנו את כל מאמציהם של עולי-ישראל לאל. הלא כתובים הדברים על מגילת קינים והנה והי של „חרבות ירושלים”.

עוד מן הספר: התכנית הפרטית (של השל"ה) בוטלה לעת עתה. הספר שני לחוות הברית אמנם תם ונשלם והוא כלול בהדרו. אולם להוציא אותו ולפרסמו ברבים כאשר לו יאתה — זכה רק בנו כעשרים שנה ויותר אחרי פטירתו של הרב המחבר. השל"ה עצמו נענה בכלא וברח בעוד נפשו בכפו לטבריה בחדר ועוזב (במחבוא מפני הצורך) הוציא הרב המופלא בעל של"ה את נשמתו בטבריה בשנת ת"ץ.

ואסיים חלק זה משיחתי על ספר „אורי דורות” לשור, איש דגול מרבבות עם-קודש, בקטע מן סעיף-ההקדמה לפרקו על עליית השל"ה:

„... לא למישרים תעשה מחשבת ישראל את דרכה ההיסטורית, כי אם תעלה הרים, תרד בקעות. על כן ארוכים המרחקים שביין הדורות גם אם קצרים הם. מעל גבי ראשי הפסגות ירימו ראשי הדורות את משואותיהם זה לזה ובסמעט ארבע מאות השנה, המבדילות בינו לבינינו, חותכו מחדש מהות האומה וגורלה, נפתחו תהומות ונסתמו תהומות לא פעם. ויש קרוב רחוק הוא ויש רחוק מאוד ובכל זאת — בן לוויה הוא לגורל”.

משהו על שזר ז"ל

(קטע מזכרונותי עליי)

מאת י. זמורה

הנשיא הראשון לישראל — חיים ויצמן ז"ל — בא מעולמות המדע והביא עמו את המדע, ואף בחר לו למשכנו בחייו ולמשכבו האחרון — בקרית המדע של ישראל — רחובות.

הנשיא השני לישראל — יצחק בן-צבי ז"ל — גם הוא שייך היה למדעים, אם כי באופן מצומצם יותר והוא — חקר ההיסטוריה הישראלית. והיה בכך צעד של התקרבות מפורשת לרוחו העתיקה של העם; ולא תימה שהוא התעניין בחיי הרוח והיצירה של ישראל, בספרות ושאר אמנויות; והוא שהקדיש מסיבות לסופרים ולספרות.

הנשיא השלישי לישראל — זלמן שזר ז"ל — היה, כידוע, גם איש מחקר, משררר לעת-מצוא, ומסאי מובהק, צייר דיוקנאות, בנוסח נחום סוקולוב ב„אישים" שלו, ובכל-זאת היה לו חותם של יחוד מובהק במסותיו-דיוקנאותיו. הוא היה הנשיא הראשון של „עם-הספר", ועל-כן קשר קשרים, קשרי מלכות ומדינה, עם סופרים ועם ארועים ספרותיים. ובית הנשיא היה בימיו באופן ממשי — בית ועד לחכמים, ביתו של חכם וסופר היה לביתם של סופרים וחכמים. הוא יזם ימות בנדון זה, טיפח וטיפל, תמך ועזר, עודד ורומם. הוא היה, הלכה למעשה, נשיאו המובהק של עם-הספר.

* * *

יורשה נא לי לפרסם בזה פרט אחד מן הרבים, שהייתי נוגע להם, וגם לנשיא ז. שזר ז"ל היה מגע לכך.

כידוע לידועים — הייתי מויל במשך שלוש שנה והוצאתי לאור, למרות אמצעי הדלים, ספרים לא מעטים יקרי-ערך, מגנזי עברנו הרחוק הקרוב; יום אחד — כשגבר העול ובדרך הטבע פניתי לו, שזר, שהיה אז שר-החינוך הראשון במדינת ישראל. נכנסתי לבנין הכנסת — בתל-אביב, על שפת הים ושלחתי לו בקשה בצורת שיר, שאת תכנו אני מוסר להלן. עברה שעה קלה ופקיד הכנסת הביא לי את תשובתו של השר שזר — תשובה גם היא בצורת שיר וחרו, שאת גלופתה, בחיבת תעודה היסטורית זוטא, אני מוסר להלן, ואני מוסיף, כי הדברים מדברים בעדם.

זמורה, זמורה,	אישי השר,
החושף אוצרות תורה	ר' ז. שזר
מאפלה לאורה	לא אוכל כבר
סלח-נא ומחל,	לשאת בגורל המר
כי טרדות הכלל	וספרים טובים נערמים כהר,
גברו, גברו —	אנא, חלצני מעט מן המצר
ביום הששי אהיה מוכן	כל עוד לא מאחר.
ואברך יקבע הזמן	
ואולי נגיע גם למשהו מזומן —	

שלך זלמן

י. ז.

בן עירי ר' שניאור זלמן שזר ז"ל

מאת אהרן חיים

רבות ונכבדות עוד יכתבו על אישיותו ופעלו של ר' שניאור זלמן שזר הנשיא השלישי של מדינת ישראל ויעריכו את אישיותו המגוונת על רקע חייו מלאי פעולה ויצירה, במולדת ובתפוצה גם יחד. כיליד העיירה שטויבץ, הריגי בא להוסיף קווים מספר לאישיותו ההגולה של שזר בתקופת חייו הראשונה, כשהתגורר בעיירתנו והתגלה בהוד כשרונותיו בעצם ימי עלומיו. הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל" — וכנראה זה גם גורל עיירתנו הפעוטה, קרן-זוית על הספר בין רוסיה ופולין בשטח רוסיה הלבנה על נהר נימאן, שטויבץ ה"טל ומטר"ית, שזכתה לתפוס מקום חשוב במפת העולם היהודי ולהעניק לכלל ישראל ענק הרוח ובעל אצילות נשגבה בשיעור-קומה של ר' שניאור זלמן שזר, אשר בינינו בילה את ימי נעוריו החל משזר טל ילדותו.

שטויבץ משתטחת, כאמור, על יד נהר נימאן, אשר על מימיו הוסעו עצים למדינות אחרות מחוץ לתחום העיירה והמדינה, ואשר שמנה תיקנו אניות בסתימת חורים, שנתהו בהן במשך הזמן, ע"י מגופות פישתן. התעסקה הלזו הלידה מקצועות מסוימים של מסחר עצים ומתקני אניות, ואילו האחרונים היו ידועים בשם "קאנאפאטניקעס". בני משפחת רובאשוב, השם המקורי של שזר, נימנו בין סחורי העצים האמידים בעיירה ובשכונה. שטויבץ, היתה גם מיוחסת שזעל ידה עברה הרכבת הבין-לאומית בין פריז והמזרח הרחוק — ולאדיבוסטוק, והיא שימשה תנת-עוצר בדרך והרחוקה הלזו. היו בעיירתנו מתוכי-סחר מיוחדים, "קומיוזורים", שנסעו משם לכרכי המדינה הביאו סחורות עבור החנויות, התנאים הללו יצרו שכבת נגידים, סחורים ובעלי חנויות, וכן גם שכבת בעלי מלאכה ופועלים, אשר רובם היו עסוקים בהסעת העצים דרך גשרי-תנועה מקושרים למטען העצים, "פליטען", ומתקני אניות.

במצב חברתי זה כבר נתהוו בעיות שלה תחרות בין בעלי-הון ועושי מלאכה, ובאווירה כזו של בראשית התנועה הסוציאליסטית נתחנך שניאור זלמן רובאשוב, נוסף על זה כבר התפשטה שיטת התחיה הלאומית בארץ חמדתנו כניגוד לחיי הגלות וכמגמת שיחרור ועצמאות בחיק מולדתנו הידועה או בשם "פולשת'נה". שניאור זלמן הצעיר נשם לתוכו את רוח אלו שני הזרמים: סוציאליזם וציוניות, הטבת מערכת העובד בכלל וביחוד בנין ארצנו על בסיס עבודה ויושר חברתי.

מאלו השנים חרותים עדיין בזיכרון בני עירו של שניאור זלמן רובאשוב מקרים אחדים בעלי ערך היסטורי, המעידים על טיבו וטבעו של שניאור זלמן הצעיר, שהובא לשטויבץ מעיירת מיר הסמוכה ערש לידתו בגיל של שלוש שנים אחרי שריפה נוראה, אשר כל הבתים בה עלו באש ותמרן עשן.

שניאור זלמן, אף כי בן למשפחה עשירה של בעלי הון וסחורים אמידים,

חונן בחסד עליון בלב רגיש ואוזן קשבת לאנקת אביונים ולאנחת עובדי עבודת-פרך, בעלי מלאכות ופועלים, ונספח לשרות „עמך“ ההמון הפשוט. שסבל וכרע ברך תחת עול התקיפים, בעלי בתים המעסיקים, היושבים ב„מזרח“ בית הכנסת. כמו כן התמסר והתלהב לרעיון שיטת „פועלי ציון“ ובעתיד נעשה לאחד המנהיגים החשובים ביותר של התנועה.

בעידתנו גר דוד של שניאור זלמן, בעל חרושת של טליתים, שניצל את הפועלים אשר עבדו אצלו והרוויחו מחיתם בויעת אפם בתנאים קשים ובשעות ארוכות למדי. שניאור זלמן היה הראשון לארגן שביתה בבית חרושת דודו ולא התחשב כלל, כי הננו פוגע בכך-משפחתו האמידה. ומה הלם לו הפסוק: „תומך ואורך לאיש חסידך... האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע“. חוטר מגזע חסידי ליובאביץ' לא רחש רגשי קרבה לדודו בעמדו בפרץ לבטל את הניצול ולשפר את מערכת הפועל בשם אידיאל סוציאלי.

במקרה אחר, עת סכנה גדולה היתה צפויה ליהודי שטייבך מצד הגויים, האיכרים מהכפרים הקרובים, שהתכוננו להתנפלות לשם שוד ורצח על תושבי העיריה, עזר שניאור זלמן בארגון חברת הגנה עצמאית (זעלבסטשוץ) ונאם בבית המדרש בעריכת מגבית כספים עבור החברה לרכישת נשק. אגב, זה היה נאומו הראשון הפומבי בחיי שניאור זלמן, הוא הלהיב את לבות השומעים והצליח בתפקידו ומאז יצאו לו מוניטין בתור נואם עממי מצוייק, החוצב להבות אש, כשרון נעלה, שליווה אותו ושימש לו לסול מסילה לליבות העם כל ימי חייו.

בעזבו את מקום מגוריו בדרך לפלשתינה נפרד שניאור זלמן מאביו זקנו, אחד החסידים הכי נאמנים של בעל התניא, הגאון הצדיק ר' שניאור זלמן שניאורסון מליאדי, בניגון מייסד שיטת חב"ד „מעסטייטשקא לאדינר“ אשר שרו הסבא והנכד בתחנת הרכבת, בה נסע העלם לרחבי תבל. אמר לו הסבא:

„שניאורקע, מקובלנו מבית רבינו הק' כי לניגון הזה יש סגולה מיוחדת, בתור מקור ושורש כל הנשמות מגזע חב"ד. אם חסיד זוכר את הניגון, אזי זה סימן טוב לו, ואם חלילה הניגון משתמט ממנו, אזי זהו רמז, כי סר מן הדרך הנכונה וצריך לפשפש במעשיו. שמך „שניאור זלמן“ נקרא על שם הרבי „הזקן“, זכור צור מחצבתך ואת הניגון ותשיר אותו כל ימי חייך, זה לך האות והערובה להצלחה ושירה נא אתי את הניגון הזה טרם נפרד“. הניגון נשתרש בלב שניאור זלמן שזר (השם שאימץ אחר כך והכולל ראשי תיבות: שניאור זלמן רובאשוב) ובכל הרפתקאות חייו הסוערים נזכר ושר את הניגון הלזה לצורך התעוררות. בארץ ישראל, במשך כל תפקידיו, הן כשר החינוך, הן כראש מחלקת התרבות של הסוכנות היהודית, הן כראש ההסתדרות הציונית העולמית, ובכן גם בתור נשיא המדינה, התייחס שזר ליוצאי עיר שטייבך באהבה רבה ובידידות נאמנה. הוא עזר להם בהשגת מועדון לניהול פעולותיהם, לייסוד בית הכנסת ולאיורעים חברתיים ותרבותיים; הוא קיבל אותם בסבר פנים יפות בבית

הנשיא, לרבות גם את כותב הטורים הללו, עת הגיש לנשיא את ספריו וחיבוריו בתור שי. בכל פעם שנפגש עם יוצאי עירו, תושבי ומבקרי הארץ, דיבר על שטויבץ כמעין המתגבר וכולנו התפלאנו על זכרוננו, שידע על בוריים את כל האנשים והרחובות וכל הקורות של עירנתנו הקטנטנה.

שניאור, משמעותה, שני אורות, כמו שהרבי מליאדי הצטיין באור כפול: נגלה ונסתר, כן הצטיין שזר באור כפול: ארץ ולאום, תורה והשכלה, גדלות וענווה, סוציאליות וציוניות, עברית ואידיש, מדינאות ושירה, אריסטוקרטיות ועממיות, וטובים היו השנים" באשר מקורם הוא מן ה"אחד", היהדות השלימה במלוא מובן המלה.

עוד רבות בשנים יספרו לנכדיהם הסבא והסבתא היהודי את הסיפור הנפלא, שנראה כאגדה אבל הננו אמת לאמיתה אודות האישיות הנפלאה, היהודי האדם המושלם, ראש המדינה ומנהיג ישראל, ר' שניאור זלמן שזר, שנשתל בדורנו בחסד עליון ושנפרד מאתנו, אבל רוחו עוד חי בינינו ויחיה לעולמים. הוא עזב אותנו והניח לנו עזבון עשיר, ארץ ועם שקמו לתחיה, מיטב הגיונו ואמנות כתביו בתאומי הלשון, עברית ואידיש, ירושה עשירה לדורי-דורות, ושם עולם בעל שלש אותיות: שניאור זלמן שזר.

ימתקו לו רגבי עפרו ותהא מנוחתו כבוד ויהי זכרו ברוך!

תש"ח-תשל"ה — לקראת ההכרעה / סוף מעמוד 3

קליטת העלייה ונחשלותה במערכת ההסברה, בעוד שארצות-ערב והפלשתינאים, בסיועם של חבריהם ממדינות העולם הקומונאי והשלישי משמיצים את ישראל והציונות, שותקים שופרות-התעמולה שלנו ואינם מכריזים על זכותנו לארץ ועל סכנת האימפיריאליזם הערבי. המדיניות האפולוגטית של מנהיגי מדינת ישראל לא רק שלא סתמה את פיות מקטריגינו, אלא, להפך, הגדילה את תאבונם של שונאינו.

הגיעה השעה שמדינת ישראל, וכל חוגי היהדות האמריקאית ידברו בלשון הציונות ההיסטורית ללא הסתייגויות והתנצלויות. גיוס תש"ח היה מדיני בעיקרו; עתה דרוש מלבד הכרעה מדינית, גיוס כח אדם רב, שיהדות אמריקה ויתר תפוצות ישראל חייבות לספקן. גיוס זה הוא יחתוך את עתידינו כעם.

כאז גם עתה, כגודל הדאגה והחרדה — כח אמונתנו ומעשינו ובהם

נבחן.

מ. ב.

מחלום עד הנה

מאת יצחק פינקל

בחלב אמי ספנתי בדמי יגון עמי
בעירה אפופה יער מחלם,
דזקר ויונק כחול ליל מיוהלים;
הרדמתי שם בשירי-ערש ערבים
בלונת קצב גלי נימן זועפים
על כתל שם יהודים שופכים נפשם
על גר-ציון שיאיר שנית לעולם.

בין פתקי בקשות בתריצי אבנים
צמוד מצח קודח אל הכתל,
אסור רצועות חב"ד עם פתך קפי שהור,
כעת אעמוד הלום שפרון יון הגאולה.

מעבר רחוק מהדהד עליני הכתל
שיר-ערש-אם בעירה טבולת אפל.

העלייה לישראל — בראש דאגותינו

מאת יצחק א. ברזילי (ת"א)

בצד המאבק המדיני הקשה הנוגע לעצם קיום מדינתנו, מאבק שלפי כל הנתונים ילך ויחריף בחדשים הקרובים ביותר, תופס ענין העלייה על האספקטים השונים שלו את המקום המרכזי בחיינו. גם בתחום נכבד זה כמו בתחומים אחרים היו לנו עליות וירידות ואף שבענו אכזבות לא מעטות וכך נשאר המצב עד היום הזה. בעוד, שמשך השנתיים חצי הראשונות לקיום המדינה עלו אליה חצי מיליון יהודים מכל קצווי תבל (ובעיקר מארצות צפון אפריקה וארצות ערב השוכנות בקרבתנו במובן הגיאוגרפי), הרי היו לנו בשנים שלאחר כך גם שנים "רזות" מאד עת שמספר העולים הצטמצם בהן עד לשתי רבבות לשנה האפילו פחות מזה (שנות השפל הקשות ביותר בשטח העלייה היו השנים 1953-1954, וכן 1966-1967).

בל גשסח גם את העובדה המעציבה (אשר בשנים האחרונות רגילים משום מה לטשטש אותה), שבעשירים ושש שנות קיומה של מדינת ישראל ירדו ממנה מתוך נימוקים שונים מאתיים אלף יהודים, עולים שמקורם באו וטרם הספיקו להכות שורש בחיי הארץ וכן ותיקים רבים, כולל ילידי הארץ והגלו יחד עם הילדים, שנולדו להם תוך פרק זמן נכבד זה מהווים כיום אוכלוסייה של כרבע מיליון נפש, שאין לזלזל בה לא מבחינת הכמות ולא מבחינת האיכות. אתה מוצא אותם בעריה השונות של ארצות-הברית וכך גם בקנדה, בראזיל, וונצואלה, קולומביה וכן במערב-אירופה. לפי אומדנה זהירה ביותר חיים עתה בניו-יורק רבתי בלבד, כלומר בתחומי עיר אחת מאה אלף "יורדים" מישראל. זוהי אני שעוד לפני שנים רבות טען המנהיג הציוני ד"ר עמנואל ניומן (שעמד בשעתו בראש האגף האמריקני של ההנהלה הציונית), שעצם נוכחותם של "יורדים" כה רבים בתוך הישוב היהודי באמריקה מהווה אבן-נגף רצינית ביותר בפני העלייה משם לישראל. הוא הביא להוכחת דבריו שורה של נימוקים ועובדות, תבע הגברת הפעולה נגד ה"ירידה" וכן לעשות משהו רציני להתחזקת לפחות חלק מבין הישראלים לארצם. דבריו לא מצאו או את ההד הדרוש אצל אלה שהיו חייבים לטפל בכך הלכה למעשה ואך מעטים מבין אלה שבאו ל"מדינת קולומבוס" חזרו משך השנים לישראל.

1 / לאחר "מלחמת ששת הימים" מחודש יוני 1967 חל מיפנה לטובה גם בשטח העלייה ומאז ועד עתה עלו אלינו רבע מיליון יהודים מהם כתשעים אלף מברית-המועצות בלבד. בעוד שבשנת 1970 באו לישראל 42 אלף עולים ומספר שכוה גם בשנה שלאחריה הרי בשנת 1972 הגיע מספר העולים לחמישים וששה אלף ואף בשנת 1973 (היא שנת "מלחמת יום הכיפורים") פחת מספרם רק באלף וחמש מאות בלבד. לעומת זאת תחילת שנת 1974 נסיגה בולטת בקצב העלייה לעומת שתי השנים שחלפו. מאחר שבששת החדשים ינואר-יוני ש. ז. עלו אלינו בסך הכל 16.800 עולים (לעומת 24.400 באותם החדשים אשתקד) ואין לצפות לכך, שהחדשים הקרובים ישנו בהרבה את הפרופרציה לעומת השנה שעברה. בשבעת החדשים הראשונים של שנת 1974 היה מספר העולים מברית-המועצות 11 אלף לעומת 16.600 באותו פרק זמן אשתקד. הסיכומים לגבי שנת תשל"ד, שנסתיימה זה עתה, מוכיחים שבאותה השנה הגיעו 43 אלף עולים בעוד שבשנת תשל"ג היה מספר העולים 54 אלף, כך שהמספר פחת בשיעור של עשרים אחוז. יש לציין, כי שנת תשל"ד מקיפה שליש משנת 1973 ושני שלישים משנת 1974, אך הדעה הרווחת היא שגם כאשר שנת 1974 תגיע לקיצה לא יחול שינוי באחוז המוקטן של העולים בהשוואה לשנה הקודמת.

הכנות לקליטת עלייה רחבה

הקטנת העלייה מברית-המועצות בשנה האחרונה נגרמה בראש וראשונה בשל היחס המתגבר של שלטונותיה ומעניינת היא ללא כל ספק העובדה, שבעוד

שישנם עד היום אזורים שכאלה ברוסיה, שממנה זורמת העלייה כבימים ימימה הרי ישנם שם גם אזורים, שמספר הבאים מהם הוא כל הזמן קטן ביותר וקשה לדעת אם תופעה זו הנה רק בגדר של מקרה בלבד או תוצאה של מדיניות ממשלתית מחושבת מראש על כל פרטיה ודקדוקיה. אנו מקווים, שהמכשולים, או לפחות חלק מהם, יוסרו וההסכם בין ממשלות ארצות-הברית וברית-המועצות בעקבות הצעותיו של הסינאטור ג'קסון אכן יפתח את הדרך בפני עלייה רחבה מברית-המועצות. מוטב כרגע שלא להיכנס בנידון ל"שפת מספרים", כי הללו עלולים גם להטעות במידה ניכרת.

בכל אופן, הן הסוכנות היהודית ומשרדי הממשלה הנוגעים בדבר ובראש וראשונה, כמובן, משרד הקליטה ומשרד השיכון, כבר פתחו בהכנות רציניות לאפשרות של קליטת עלייה גדולה יותר מזו שהיתה לנו בשנים האחרונות. כפי שסבורים יודעי דבר תהיינה מוכנות בסוף שנת 1975 עשרים ושבעה אלף יחידות דיור לעולים חדשים המספיקות לשיכון כמאה אלף משפחות. כשמובאת בחשבון האפשרות, שחלק מבין העולים (אמנם רק חלק קטן!) יסתדר בשטח השיכון בכוחות עצמו. בגלל חוסר שיכונים הובניה שהיתה מצומצמת מאד בהיקפה החדשים הראשונים שלאחר "מלחמת יום הכיפורים" שכרו בשעתם מוסדות הקליטה שלנו חדרים לצרכי העולים הן בבתי המלון והן בבתי פרטיים לעולים ורבים מהם גרים בדירות ארעיות אלו עד היום.

אכן לא קלה היא מלאכת קליטת העלייה לא לגבי הקולטים ולא לגבי הנקלטים וכשאתה עושה לפחות שעה קלה במחיצת האנשים העוסקים בכך מזה שנים רבות וכן יושב עם עולים, שאך מקרוב באו ומציגים פסיעותיהם הראשונות בחיי הארץ — מקבל אתה תמונה מסויימת מן המתרחש אצלנו בתחום נכבד זה. ואכן חוסר התיאום, שהיה קיים בשטח זה משך זמן רב בין הסוכנות היהודית לבין משרד הקליטה הממשלתי לא היה בשום פנים לטובת הענין וגרם לא פעם "כאב ראש" מיותר לעולה החדש, שנאלץ לעתים מזומנות לכתת רגליו ממשרד אחד למשנהו ולחתום על עשרות תופסים מבלי שניתנו לו ההכוונה וההדרכה הדרושה. עתה הוקמה גם, רשות לקליטת העלייה, שבראשה עומד שר האוצר מר יהושע רבינוביץ ובה משתתפים גם שרי הקליטה, השיכון, העבודה והחינוך וכן יושב ראש הנהלת הסוכנות חו בוודאי תסייע אף היא לתיאום העניינים ולקידומם בזמן הקרוב. כמה זמן ימשך עד שהעניינים יכנסו למסלול הראי לו קשה עתה עדיין לבא.

העולים מברית-המועצות

ומכאן מלים מעטות על העלייה והעולים מברית-המועצות — בעיה המעסיקה מאד מאד את מדינת ישראל ותושביה בשנים האחרונות. אכן משמחת היא העובדה, שלמעלה משמונים אחוז מהם סודרו בשיכונים ונקלטו בעבודה כבר החדשים הראשונים לבואם ארצה וחלק ניכר מבין אלה אף הופנה ופנה מרצונו הטוב לערי ועירות הפיתוח. האחרים מסתדרים אף הם במקומם או במאחר והאמת לאמיתה הנה, שכל מי מביניהם המסוגל לעבוד נקלט בעבודה זו או אחרת המפרנסת את בעליה.

אחוז האקדמאים ובעלי המקצועות החפשיים בין העולים מברית-המועצות הוא גבוה מאוד (החדשים מסויימים של השנים האחרונות היוו האקדמאים ארבעים אחוזים מכלל העולים-מחפשי העבודה, שעלו מארצות השונות). קליטת אחוז גבוה שכזה של אקדמאים במשק הישראלי אינו דבר קל כלל ועיקר, לצרכי קליטת האקדמאים נוצרה קרן כספית מיוחדת בסכום כולל של 75 מיליון דולר המחלקת הלוואות לאותם מפעלים כלכליים המעסיקים אקדמאים מבין העולים החדשים. כן נעשית פעולה להסבה מקצועית של אותם אקדמאים, שלמקצועות בהם עסקו בעבר בחוץ-לארץ אין אחיזה בחיי הארץ ואין על כן כל תכלית ומטרה לנסות לעסוק בהם גם כאן.

עם זאת בל נתעלם מן העובדה, שאחוז מסויים (קטן מאד אמנם!) מבין אלה, שעלו מרוסיה משך ארבע השנים האחרונות עזב את הארץ ואף הקים אחר כך תעמולת-יועץ צעקנית נגד מדינת ישראל ואילו אחוז ה"נושרים" מבין יוצאי ברית-המועצות החדשים מ"הסוּת" הסוכנות היהודית עוד בהיותם בויגה בדרךם

לישראל גדל והלך אף הוא בחדשים האחרונים ויש בינינו כאלה המעריכים, שבחדשים מסוימים המדובר היה ב־20—15 אחוז ממספר היהודים, שיצאו או מברית-המועצות והגיעו עד ווינה. אנשים אלה ניצלו את המאבק העקשני המתנהל זה שנים למען עליית יהודי ברית-המועצות לישראל מולדתם על מנת לצאת את גבולות ארץ-מגוריהם ואחר כך פנו לארצות אחרות חברות שונות מספקות להם לכך את אשרות הכניסה ואת הכספים הדרושים. אנשים אלה שמים לפלסתר את מאבקנו הצודק על זכות העלייה, והגיעה השעה, שנדון במלוא כובד הראש מה יש לעשות לתיקון המצב. יתכן, שממשלת ישראל הסוכנות היהודית יצטרכו לבוא בהקדם בדברים עם כל הגורמים הפעילים בשטח ההגירה וכן עם הקהילות היהודיות באמריקה (שעליהן נופלים ה„נשרים“ למעמסה משך חדשים רבים) לשם „ריסון“ אלמנטים אלה, שאינם מביאים כבוד רב לא לעם היהודי ולא למדינת ישראל.

העלייה מארצות הרווחה

ולבסוף מלים מעטות גם על העלייה מארצות הרווחה. המספרים קטנים הם מדי, שכדאי יהיה להתעכב בניהון על מצב העלייה מארץ הפשית זו או אחרת. עובדה היא, כי בשנת 1971 באו אלינו למעלה משמונת אלפים איש מארצות-הברית ומקנדה. בשנת 1972 באו משם רק ששת אלפים ואילו במחצית הראשונה של 1974 באו מארה"ב רק אלף מאתים וחמישים עולים — כלומר בארבעים אחוז פחות מאשר בתקופה המקבילה אשתקד. אף מארצות מערב-אירופה ודרום-אמריקה מספר העולים הוא זעום. אופיני הדבר, שמשך עשרים ושש שנות קיומה של מדינת ישראל עלו אליה מדרום-אמריקה רק כחמש רבבות יהודים, אם כי הישובים היהודיים ביבשת זו תדורים רוח לאומית ומזההים עם ישראל במלוא מובנו של מושג זה.

בעקבות המושב המיוחד של הוועד הפועל הציוני, שהתכנס בירושלים בחודש פברואר 1974 ושדן בעקבות הרצאתו המפורטת של מר אריה ל. דולצין (אשר שימש אז כיושב ראש בפועל של הסוכנות היהודית וממשיך עתה לכהן כנזכר הסוכנות היהודית) בעניני העלייה וההסברה הציונית נערכו ברחבי התפוצות „חדשי עלייה“, שלשם השתתפות בהם שוגרו שליחים מיוחדים מישראל. לצערנו הרב לא הביאו „חדשי עלייה“ אלה אפילו עולה נוסף אחד לארץ — דבר המוכיח בעליל, כי העלייה מארצות החופשיות תלויה ראשית כל בחינוך הציוני הניתן שם לנוער היהודי וכל עוד שהחינוך הזה לא יותאם לצרכי האמיתיים — אין לצפות משם לעלייה ראויה לשמה ומוטב שלא ניצור לעצמנו אשליות ביחס לסיכויי העלייה מארצות אלו גם מה שנגוע לעתיד. כמובן, שקצב העלייה מהארצות החופשיות תלוי גם בסיכויי הקליטה כאן בארץ, המשטר החברתי-תרבותי השורר אצלנו והתדמית שלנו בעיני יהדות העולם.

בהזדמנות זו נציין נא גם ש„מלחמת יום הכיפורים“ הביאה אלינו שבעת אלפים וחמש מאות מתנדבים מארצות שונות, שחלק מהם עודנו עושה היום בישראל, ושמונת אלפים וחמש מאות צעירים (בהם חלק ניכר מארצות-הברית) עשה בקיץ האחרון במפעלי הקיץ של הסוכנות היהודית, שנערכו בישראל. גם לשתי פעולות אלו יש קשר כלי-שהוא עם ענין העלייה, שיש לעודדה בכל הדרכים והאפשרויות העומדים לרשותנו.

בעיית העלייה לישראל הנה בעיית הבעיות של ימינו, בלעדי גידול האוכלוסיה שלנו הן עיי גידול טבעי והן עיי עלייה גדולה לא נוכל בשום פנים להתחזק ולהגביר כח. שום מדינה בעולם עוד לא נבנתה בלי אנשים וכלי כספים. מדינת ישראל משוועת לעלייה רבתי מן המזרח והמערב גם יחד. אחרי כאלפיים שנות גולה ונדודים ניתנה לנו האפשרות לבנות ולבסס מדינה משלנו. — האמצע בחמיץ, חלילה, את ההזדמנות הזאת?

בחדר האכל הריקו

מאת: רנה לי

הדרכים שבמפה העתיקה
על גיר הדר-האכל
קבר זהו מאד מוזן
אינו לשרות עוד כי ילכו בו
וגם ספק גדול בכלל
(בכתם-דיו זה בפנה מיל)
באשר לקיומו.

מה שמציר על פני צלחת
גם הוא נראה היום מחוק כל-כך
כמו במוחנות נשחק, כאילו כמזון דבק
להאכל עמו יחד.

ופמטים השכים יודעים לספר
על נרות שהלכו לעולמם, ואינם עמם,
ועל אדם שזיגתם שקפאה
בדמעות-שענה.

רק על פס הפסה יניח ערו התפוח
(כי הנקר למד לקחו סירב הפלים, התפתחת).
וגם טפת דמיון שרודת עוד
לשכר-הגוי
בבדני —
השוד.

בין משפט המלך לדינא דמלכותא דינא

מאת ד"ר מיכאל אריה לנדמן

המושג דינא דמלכותא דינא (דד"ד) נתחדש בבית מדרשו של האמורא שמואל במאה השלישית. הוא היה הראשון שהכריז אותו הכלל. היתה לו עמדה רמה במלכות. קרוב היה לשבור-מלכא והיה ביכלתו להשפיע עליו. אף-על-פי-כן כללו של דד"ד לא היה קשור במשרתו. הוא נתן ביטוי להשקפתו כאשר עמד על הסתירות של חיי היהודים בגלות. החוק הזה קבע מודוס ויוננדי ליהודים בגלות. כאשר שתי תרבויות נתקלות זו בזו, אין ספק שתבואנה לידי התנגשות. שמואל השתדל בכללו לפתור בעייה זו. הוא רצה לקבוע קו-חיים ליהודים להשתמש בו בכל מדינה ומדינה ובכל תקופה ותקופה. ובאותו כלל יהיה קיום לעם אשר „מפורד ומפורד בין העמים“.

אף אחר לא הזכיר את הכלל של דד"ד לפני שמואל. ולא נמצאהו לא במקורות התנכיים ולא בכתבי התנאים. התלמוד הירושלמי גם לא הביא כללו של שמואל אף פעם. בוודאי שמרו יהודי א"י את החוקים שהטילו עליהם אויביהם. הם שמרו את משפטיהם, כי מדינות אלו שלטו בכח והתמרדות נגד ממשלת אלו לא היתה מעשית או אפשרית. בכל זאת, היהודים בשום אופן לא הכירו מדעתם את שלטונם של נכרים ולא הסכימו להכשיר את דיניהם. ובוודאי לא התירו להכניס דינים אלו לגוף משפטי יהודים.

המקור של דד"ד סתום ולא ברור. אף פעם לא שאלו חכמי התלמוד מנין לשמואל הלכה זו. כולם הסכימו לכללו.

דר. נחום רקובר במאמרו „דינא דמלכותא דינא וגדריו“¹ רצה לבסס את היסוד המשפטי של ההלכה דינא דמלכותא דינא. צדק דר. רקובר כי מדבריו של שמואל, אמורא מדור הראשון של אמוראי בבל, וגם מהאמוראים שאחרי שמואל לא נתפרש הענין הזה.² רק אחרי חתימת התלמוד באמצע ימי הביניים ניסו החכמים לבסס את ההלכה הנ"ל על סברות שונות. רקובר הביא את סברת הרשב"ם אשר ביקש להעמיד את ההלכה הזו על הסכמתם של אנשי המדינה לדיניו של המלך. סמכויותיו של מלך מבוססות על רצון התושבים והסכמתם.³ יש סברה אחרת שהמלך הוא בעל קרקעות המדינה והרשות בידו לגרש מן המדינה את כל מי שאינו עושה כמצוות המלך. לפיכך כל מי שגר במדינה מוכרח לעשות ולקיים את כל דברי המלך.⁴

אבל רקובר מראה כי מכל סברות האלה מתקבלת „על הדעת ההצעה

(1) ראה ג. אלון, תולדות היהודים בא"י בתקופת המשנה והתלמוד, חלק ב' דף קב. הוא כתב שם שכללו של דד"ד נזהג גם בא"י והביא ראיה ממסכת גזרים כו. ומב"ק קיג. שם מביא הבבלי את דברי רבי ינאי שד"ד אינו נוהג במוכס העומד מאליו. לכן, כתב אלון, רואים שגם חכמי א"י עסקו בכללו של שמואל. אבל זה לא נכון, דבי רבי ינאי לא עסקו בכלל של דד"ד. הם אמרו רק שמוכס העומד מאליו אינו מוכס חוקי ולא דיברו בכלל על ענין של דד"ד, ורק חכמי תלמוד בבלי ספידרו סוגייה זו הביאו מאמרם של דבי רבי ינאי לתרץ קרשית התלמוד על שמואל ועל דינן של דד"ד. ועוד, שבתלמוד ירושלמי לא מוזכר בכלל דברי רבי ינאי בענין זה.

(2) סיני, כרך סט, תשל"א, עמ' 246—257.

(3) עיין חיבורי : Jewish Law in the Diaspora: Confrontation and Accommodation, Chapt. III

(4) עיין ב"ב נד א, ד"ה והאמר שמואל.

(5) בשם בעלי תוספות מובא ברין גזרים כח א. ראה ג"כ א"י ב"ק תמו בשם הרא" מ"ץ. וכן הרשב"א בחידושיו לגזרים כח א. עיין בחיבורי שיש כמה וכמה ראשונים אשר הסכימו לשיטה זו. ובחיבורי ביאתי את כל השיטות האלה ע"י סיבות היסטוריות ומקרים היסטוריים. רקובר גם לא הזכיר את שיטת הטונים על נושא זה. ראה חיבורי פרק ב.

לראות את הלכתו של שמואל כקשורה בהלכה אחרת של שמואל²⁶. הכוונה להלכתו בענין פרשת המלך²⁷.

בספר שמואל א' הגדיר הנביא את כל משפטי המלך. יש בכוחו לקחת את הבנים של העם ולשים במרכבתו; הוא יכול לקחת את שדות העם וכרמיו ולתתם לעבדיו, וכו'. במסכת סנהדרין נחלקו האמוראים בביאור פרשה זו. לדעת שמואל: "כל האמור בפרשת המלך — מלך מותר בו"; ולרב: "לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם"²⁸. ולהלכה פסק הרמב"ם כשמואל: "רשות יש למלך ליתן מס על העם... וקוצב לו מכס... חיינו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן — דין. שכל האמור בפרשת המלך — מלך זוכה בו"²⁹.

למסקנה זו העיר רקובר: "הנהגה שמואל הסובר כל האמור בפרשת המלך — מלך מותר בו הוא בעל ההלכה הד"ד. בעוד שההלכה הראשונה מדברת בסמכויותיו של מלך ישראל, הרי השנייה מרחיבה הלכה זו לגבי כל שלטון שהוא, אף של מלך נכרי"³⁰.

רקובר גם כן הביא ראיה לדבריו מגדולי הראשונים שהם מצביעים על משפט המלך כמקור להלכה של דד"ד. הוא מביא את דברי הרמב"ן, המאירי, הרשב"א, הריטב"א, הר"ן והתשב"ץ, וגם פירוש סוגיית הגמרא שהוא מתדוש מעצמו³¹. את כל זה ציטט לתת חיזוק לסברתו. אחרי שהוא מביא את כל דברי הראשונים האלה הוא בא לידי מסקנה כי פרשת המלך היא המקור להלכה של שמואל שדינא דמלכותא דינא. לפיכך עיקר הדין של דד"ד נאמר במלכי ישראל, אלא ששמואל משתמש באותה ההלכה במציאות שנתחדשה כאשר עם ישראל נמצא בגלות תחת שלטונות של נכרים.

קשה לקבל את דברי ד"ר רקובר הרואה את דינו של שמואל בעניין דד"ד כקשור בהלכתו של משפט המלך. ראשית, רקובר ציטט הרבה ראשונים אשר לפי דבריו, הסכימו לקשר זה. לפי האמת יש עוד ראשונים אשר הסכימו לכאורה לדבריו שרקובר לא הזכיר את שם³². לפי חוקי התלמוד ההלכה היא כמו שפסקו הראשונים כי במחלוקת של דבי יוסי ורבי יהודה אשר נזכרת בתוספתא בענין זה, ההלכה היא כר' יוסי בכל האמור בפרשת המלך, מלך מותר בו, וכן במחלוקת רב ושמואל, הלכה כשמואל. ולכן סמכויותיו של מלך ישראל ומשפטיו נתפרשו בדברי שמואל הנביא.

רקובר לא הזכיר שיש הרבה ראשונים שלא פסקו כר' יוסי ולא כשמואל ולא נתנו כל סמכות ושלטון מוחלט לשום מלך מישראל. כן פסק מרדכי בן הלל אשכנזי: "ובמלכי ישראל לא אמרינן דד"ד כדאמרינן בפ' כ"ג דלא נאמר פ' המלך אלא כדי לאיים עליהם אבל המלך אסור בכל האמור בפ' המלך"³³. וגם לוי בן גרשום כתב: "הנהגה הודיע שמואל לישראל את משפט המלך ר"ל ואחשוב שאין המלך מותר באותם הענינים שזכר אבל רצה שמואל ליראם ולבהלם והודיעם מה שיעשה המלך כשיתרחק על ממלכתו...".³⁴ והרשב"א עיין בדברי בעלי התוספות אשר הם הוציאו בפירוש מלך מישראל מכללו של שמואל. לפיכך אמר הרשב"א שבעלי התוספות סברו כרבי שלא נאמרה פרשת המלך אלא לאיים עליהם והמלך אסור להשתמש בסמכויות האלה³⁵. כל אלו, אף-על-פי שפסקו כרב לענין פרשת המלך אי אפשר לומר שלא קיבלו כללו של שמואל לענין דד"ד, כי כולם פסקו כשמואל באותה ההלכה. אם כן אי-אפשר לקשור את

(6) רקובר שם עמ' 247.

(7) שמואל א' ה, יא—יז.

(8) סנהדרין כ, ב.

(9) רמב"ם הל' מלכים, פ"ה, ה"א.

(10) רקובר שם עמ' 247-8.

(11) שם עמ' 248.

(12) ראה חיבורי על ענין זה ושם הבאתי את כל השיטות. עמ' 203, הערות 27, 26.

(13) ב"ק קיג, א.

(14) בפירושו לספר שמואל א' ה, יא—יז.

(15) בחזושים, נדרים כה, א.

שתי ההלכות של שמואל אחת אל חברתה, והן שתי הלכות נפרדות, ואין מלכות אחת נוגעת בחברתה...

יש עוד קושי בענין זה, הרבה מהראשונים שהיו מסופקים הוציאו דין פעם כשמואל ופעם כרב. למשל, יוסף אבן חביב בחידושיו לנדרים¹⁶ פסק כשמואל ובפירושו לבבא-בתרא חזר בו¹⁷. הרשב"א בחידושיו לנדרים נתן כל הסמכויות למלך ישראל¹⁸, ובתשובותיו חזר בו¹⁹. ר' יצחק אברבנאל בפירושו לספר שמואל פסק שכל שאמור בפרשת המלך, המלך מותר בו. ובסוף דבריו כתב: "דלא הותר למלך דברים הללו ועושק וגזל הוא בידו ולא נאמר פרשה זאת אלא לאיים שהתורה לא זכרה דבר מזה בפרשת המלך"²⁰. וכן ר' חיים ב"ר יצחק ב"אור זרוע"²¹ נוטה לפסוק שאי-אפשר לתת למלך ישראל שלטון מוחלט, אבל לבסוף עשה פרשה וכתב ששמואל הגבייל למלך ישראל רק הרשויות שנאמרו באותה הפרשה, אבל לא יותר מהן²².

מעתה אין ספק שיש הרבה ראשונים שפסקו נגד שמואל בענין פרשת המלך, וקצתם לכל הפחות מסופקים בדבר, ואף-על-פי-כן פסקו והשתמשו להלכה למעשה בכללו של שמואל לענין דד"ד. לפי רקובר זהו תרתי דסתרי, כי ההלכה של דד"ד קשורה ומבוססת בהלכה האחרת של שמואל בענין פרשת המלך. ובוודאי אי אפשר לרקובר לומר שכל אלו הראשונים לא קיבלו ההלכה של דד"ד, כמו שקבע בטעות א. קפלן בספרו²³, שרב החולק על שמואל בפרשת המלך יחלוק עליו גם לענין דד"ד. ראשית, לא מסתבר כן מן הלשון בענין זה בכל הש"ס ובכל המפרשים. ושנית, הראשונים שהזכרתי פסקו בפירוש כשמואל לענין דד"ד.

ועוד יש להקשות: רקובר עושה רושם ומזכיר פעמים רבות ששתי ההלכות של שמואל קשורות זו בזו, וששמואל הלך לשיטתו, אבל רקובר מזכיר רק פעם אחת, וזה רק בהערה, שאותה המתלוקת בין רב ושמואל בענין פרשת המלך כבר היתה מתלוקת תנאים בין ר' יוסי ור' יהודה במאה השנייה, אם נקבל את דברי רקובר וסברתו צריכים לבוא למסקנה שהתנאים, ואולי אף הנביאים, ידעו והשתמשו בכללו של דד"ד ושמואל רק טבע מטבעו זה, דהיינו הביטוי של דד"ד, ועוד, אם נקבל את המסקנה שהתנאים בא"י השתמשו בכללו של דד"ד, הרי יש לכלל זה גם שייכות לא"י, ולא רק למלך ישראל, כי גם למלכי אומות העולם אשר שלטו בה — כגון מלכי פרס, רומא, תורכיה, אנגליה וכו'. ואם יש קשר לשתי ההלכות האלו אז בלי ספק היה כח למלך ישראל בא"י וסמכויותיו מבוססות על פי הכלל של דד"ד. ואם כן, גם השלטון של מלך מאומות העולם על א"י ישר הוא על פי ההלכה של דד"ד. מסקנה זו אי-אפשר לקבל בשום אופן. בספרי: *Jewish Law in the Diaspora: Confrontation and Accommodation*, הבאתי דברי החוקרים שסברו שכללו של שמואל לענין דד"ד ידוע בתקופות קודם לשמואל. החוקרים האלו השתדלו להוכיח את סברתם בטעמים השונים מטעמיו של רקובר. הם טענו שיש הרבה ראיות מן התלמוד להוכיח כי כללו של שמואל קדם לתקופת שמואל והוא רק הצהיר את הכלל וניסחו ונתן לכלל הזה צורה הלכתית. הם ציטטו כמה משניות אשר פירושן תלוי בכללו של שמואל על-פי דברי האמוראים. החוקרים האלו טענו: איך יוכלו האמוראים לפרש את המשניות האלו ע"י כלל אשר מקורו היה שמואל הלא מחודשו? אם השתמשו האמוראים ברעיון של דד"ד לתרץ אותן המשניות, אינו אלא שכלל זה היה כלל עתיק²⁴.

(16) כח, א.

(17) גז, ב.

(18) כח, א.

(19) חלק א, תרלו.

(20) שמואל א, ה, יא.

(21) בתשובות, קי.

(22) דברי התלמוד ח"א, ע"מ קצא.

(23) עיין בחיבורי.

החוקרים האלו הסיקו לפי דעתי מסקנה זו בטעות²⁴, ולא הבינו את משמעותן של הסוגיות האלו. קושיות האמוראים היו על דינו של שמואל, כי לכאורה דברי המשניות סתרו כללו. הקושיות היו על שמואל ולא על המשניות. המשניות אינן צריכות הצדקה. אם יש סתירה בין דברי המשנה ובין כללו של שמואל הרי כללו של שמואל צריך הצדקה. לפעמים האמוראים בעצמם לא ידעו את טעמה של המשנה והביאו הרבה טעמים בלשון „אי בעית אימא“²⁵. ובוודאי אי אפשר להסיק מסקנה שהכלל דד"ד קדם לשמואל.

יותר מזה, אפילו אם נקבל את הדעות של גריין, הופמן, ראטה וכדומה אשר הם סברו שהכלל של שמואל כבר היה ידוע בתקופות מוקדמות, אין אף אחד מהם שסברו שדד"ד שייך לא"י²⁶. ובוודאי לא עלה על דעת כולם שמקור ועיקר ההלכה של דד"ד קשור להלכה שעיקרו שייך רק לא"י. קריאת רשימת החוקרים והחכמים שהבאתי בספרי הנ"ל על ענין זה תוכיח את אמיתת דבריני. הטענה העיקרית שלי היא שאני בטוח שרקובר ביאר באופן מוטעה את דברי הראשונים שהביאם להוכיח את סברתו. אין לראות מדברי הראשונים האלו שהמקור להלכה דד"ד היא משפט המלך, אין קשר בין שתי ההלכות של שמואל. באמת, הלכות מיוחדות ונפרדות הן, וכל אחת ואחת נותנת במלך שמכותו נובעת ממקורות שונים, שמכותו של מלך ישראל נובעת ממקור של ספר שמואל א'. שמכותו של מלך עכ"ם באה מאחת של שלש הסברות שהעלו הראשונים בימי הביניים ואת דעותיהם על עניני מלכות בכלל. מכל מקום, כיוון שמלכי ישראל ומלכי אומות העולם משלו בעם, וכיוון ששניהם משלו על ישראל, עשו הראשונים תקבולת פשוטה ביניהם. הם לא הישוו את המקורות זה לזה אך לא הישוו את יחסיהם ומוחלטים. לפיכך הרמב"ם והרבה ראשונים הגבילו את כוחות המלך. כל חוק שחק המלך שאינו קבוע וידוע במלכות אלא לפי דיון לבו של המלך הרי זה חמסנותא, ולא דינא דמלכותא. חוקים חדשים צריכים להיות ברוחם של חוקים שחקו מלכים שקדמו לו. וכדי להצדיק את דברי הקביל הרמב"ן אותו הסייג לסייג הדומה לו אצל מלך ישראל, ולכן כתב „ואף במלכי ישראל הקדושים ידועין כמו שכתוב בקבלה על ידי שמואל הנביא ואמרו רבותינו כל האמור בפרשת המלך, מלך מותר בו“²⁷. הרמב"ן אינו מקשר ומבסס את הכלל של דד"ד לפרשת המלך; רק משווה ומקביל את הסייגים.

הראייה שהביא רקובר מהמאירי אינה ראייה כלל. המאירי רצה להוכיח שחוק המכס הרי זה דין גמור כל זמן שהחוק כולל את כל אנשי המדינה בשווה ואינו חל על יחיד בלבד. סייג זה מגלה לנו עד כמה הכירו הראשונים את התוצאות הנוראות של חוקים שחקו המפלים לרעה חלק מאנשי המדינה, ולראייה מדמה המאירי דין מלך עכ"ם למלך ישראל, לא לקשר את שתי ההלכות זו לזה, ולא לבסס אחת על הברתה, אלא רק לדמות הסייגים. סייג זה נותן במלך ישראל וגם נותן במלך עכ"ם, ולפיכך כתב המאירי:

„ואין אומרים שהמכס מעיקרו גזל הוא אלא דד"ד ר"ל שכל חוק שחקו המלך לכל ולא חודש לאדם אחד, בפרט על איזה מעשה, דין גמור הוא ואסור לגזלו ולא סוף דבר במלכי ישראל אלא אף במלכי האומות... כל מה שאמרנו בדין המלכות שהוא אצלינו דין גמור הוא, בחוקים שחקו הן לתועלתו הן לתועלת נכסיו... שכן הוא ראוי לו מצד מלכותו על (הדין) [הדרך] והאמור במלכי ישראל כל האמור בפרשת המלך, מלך מותר בו“²⁸.

24) שם.

25) עיין גיטין י, ב, לדוגמה.

26) ראה חיבורי, עמוד 115'6.

27) רמב"ן ב"ב נה, א; והשוה רקובר שם עמ' 248 ובהערה 17.

28) בית הבחירה, ב"ק ק"ג, א; ורקובר שם.

מתוך דברי המאירי ראינו ג"כ שדיני מלכות הרי הם בבחינת דין גמור, רק אם הם חוקים לתועלת המלך המלכות, אבל החוקים שאין למלך עסק בהם דיניהם אינם דין. מזה נראה בבירור שכתב המאירי "שכך הוא ראוי לו מצד מלכותו על הדרך האמור במלכי ישראל...".

בסייגים כאלה והדומים להם הקביל המאירי סייג מלך עכו"ם לסייג מלך ישראל: כמו שמלך ישראל יש בכוחו לחקוק חוקים שווים לכל אנשי מדינתו חוקים לתועלתו, כמו כן יש בכח מלך עכו"ם לחקוק חוקים כאלה. וכל הראשונים האחרים שהזכיר רקובר בהערתו²⁹ אינם קושרים שתי ההלכות זו לזו אלא כל אחד מהם ביקש להצדיק סייג אחד ורצה רק להקביל ולהשוות את שני העניינים. הם גם ביקשו להראות ששתי ההלכות הגדירו כוחות המלך וסמכויותיו. בוודאי יכולים להשוות הסייגים ולא רק אלה שהתקינו למלכי ישראל בלבד אלא גם למלכי אומות העולם כן, אבל אף אחד מהם לא קשר את שתי ההלכות אחת אל שנייה ולא ייחס אותן זו לזו.

את כל המסקנות האלו כבר הבאתי בחיבורי. מקור כללו של שמואל על ענין דד"ד היא אחת מהדעות של הראשונים שהבאתי למעלה. כלל זה לא הופיע מקודם לשמואל ובוודאי לא היה נהוג בא"י. מימי האמוראים עד המאה החמש עשרה³⁰ לא היה מי שכתב בפירוש שכלל דד"ד גם כן שייך לארץ-ישראל. אין הכלל הזה נהוג במלכי ישראל בא"י ועל אחת כמה וכמה שאינו נהוג במלכי אומות העולם בארץ-ישראל. היהודים בין בא"י ובין בחו"ל בשום אופן לא רצו להכיר שלטון נכרי בא"י. אף לרגע לא הסכימו היהודים כי ארצם היתה ביד שונא על-פי דין. הם הוכרחו לקבל את השלטון, אבל לא הסכימו לו, ובוודאי לא קיבלוהו בגלל הטעם של דד"ד.

רקובר גם כן הביא את פסק ההלכה של הרמב"ם: "במה דברים אמורים במלך שמתבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתם שהוא אדונייהם הם לו עבדים. אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגולן בעל זרוע... שאין דינו דין"³¹.

כתבתי בחיבורי כי לדעת הרמב"ם הסכמת התושבים בני המדינה מהווה היסוד המשפטי לכלל דד"ד. רקובר הדגיש שאין ראייה מפסק-דין זה של הרמב"ם, שלדעתו מקור של ד"ד הוא הסכמת התושבים. ובוודאי א"א לרקובר לקבל הנחה זו שהיא סותרת את כל בנינו שהמקור של דד"ד היא מלך ישראל במשפט המלך. על כן הוא מפלפל וערך פירוש מוזר לפסק-דין של הרמב"ם. הוא כתב: "נראה כי אין הרמב"ם קובע אלא תנאי להחלת הכלל האמור שיסכימו עליו תושבי הארץ שאל"כ אינו מלך וממילא הכלל אינו מתייחס אליו". ואף אם נקבל פירושו ראינו שזה תלוי בהסכמת בני המדינה. וזה סותר את סברת רקובר. במאמרו הביא רקובר גם כן את לשון הרמב"ם שכתב בענין הברחה מן המכס: "ואין חילוק בזה בין מלך גוי או מלך ישראל"³². גם בזה לא השיג רקובר את המטרה המבוקשת לו. אין לו ראייה בכלל מתוך דברי הרמב"ם האלו אם הרמב"ם מתכוון לא"י או לחו"ל. בוודאי יותר קל לקבל את הדעה שהרמב"ם מתכוון למלך ישראל השולט בחו"ל. ובאופן כזה ובמצב זה מלך ישראל יש לו כל הרשויות וגם כל ההגבלות הדומות למלך גוי, אשר סמכויותיו מבוססות על הלכה של דד"ד.

מכל מה שנאמר עד עתה ראינו כי בזמן שהיתה א"י תחת שלטון אויבינו לא היתה לעם ישראל ברירה אלא לשמור את דיניהם. אבל בכל זאת, אף פעם, לא נתנו אישור הלכתי לשום כובש הארץ. על אחת כמה וכמה לא עלה על דעתם להכשיר את דיניהם על-פי ההלכה של דד"ד.

(29) שם הערה 21.

(30) תשובות הריב"ש סי' רע"א; רשב"ש תקלג ותקלז.

(31) רמב"ם הל' גזילה ואבידה פ"ה הל' יח.

(32) שם הל' יא ובהל' זכיה ומתנה פ"א הל' טו; ובפירוש המשניות לנדרים

ח ו נ י

מאת י. ד. אברמסקי

כשחזר חוני המעגל ונגלה בין הבריות שאלה ראשונה ששאלוהו: איזה איפה היית כל השנים האלה ומה חיל עשית? והתחילו מספרים לו על עצמם, שכבר טסו לעבר הים ועברו ארצות ויצא שמם בעולם.

ראה חוני שהם מרחיבים דעתם, וזוהי הרחבת-דעתם שהם מתרחבים והולכים, חזר ועג עיגול לעצמו.

כל ימיו היה מצטער על אותם פרחי-כהונה שהם רצים ועולים במעלות-הכיבוש, שכוונתם לכבוש הכל בבית, והוא לא רץ, הוא עמד מרחוק, והתחיל שוקע ויורד ובא לידי תרדמה. ראו אותו ישן, אמרו: מה לו, הנרדם, ולנו, הלא אין בו מועיל למענו: עתיד הוא להיות מנומנם כל ימיו ולא הוא נושא כלים לאיש מאתנו ולא הוא רץ לפנינו להוציא את שמנו ולא הוא מגיד טיבנו ברבים. ושנתו נהיתה והיתה בית-חלומות ופרפורים וגסיסות-ויקיצות. הרבה מראות הראו לו בשנתו, מהם לטובה ומהם לחרדה ולתמהוץ-לבב. עמוקה היתה שנתו, שעמקה נשמתו בשנתו ובשלה רוחו. הם לא ידעו, כי אי בזה יש ה"רואה" בשנתו, שלבו נחרד לרגעים. שנתו לימדה אותו לברוח במיסתרים ולהתפלל ולבקש רחמים. היו נים ונימי-נפשו מתנגנות.

יצאו שנים והוא עמד ויצא. ראה: הם כרגילם וכתיקנם מבקשים מעט "גשם", ובמשהו גשם הם רואים מיגשם הכל, וזוהו שהם אומרים "הגשמת עצמם". ראה חוני: כל ה"רחוות" ממורח וממערב באות ומטות אותם ומגענעות אותם לעברים.

אמר חוני: הריני יוצא מאלמוניותי, אהיה איש-מלחמות, אבל לא איש-זרוע, שלא באתי ליטול מתנות-כהונה בכוח, ואיני משנה טעמי אפילו בהמר עתים.

עמד וסילק עצמו לצדדים. גם לאחר זמן הוא חוני הוא המעגל: חזר חוני להיות חונן ונותן בסתר, ומלטף ומנשק את הטפים ומחייך אל הנשים ואומר שבח-פניהן בפניהן ונותן דעתו לזכור ולאמור לכל אחת "תתחדשי" או "חידושי נאה חידושי" וכיוצא בכך דברים הערבים לאחן, לפני אנשים לא נשא ולא החניף להם. היה מעגל עיגול לעצמו, שלא יהיה לא מהם ולא מהמונם ולא בהם ובהמונם. הוא היה אומר:

יש תורה גדולה ויש תורה קטנה. יש תלמידי-חכמים שהם גדולים בתורה קטנה. הם ידעים סיתרי-תורה ולא מאורי-תורה, וכל הקרב אליהם נכה ברותחין, ואור אינם רואים, אלא אש: דיקדוקי-סופרים וטעויות-סופרים וגירסאות וחילופיהן, ולא את האור היוצא מן התורה להאיר ללב ולחמם. זהו שימושה של תורה ולא שימשה. מלאכתה של תורה ולא מחשבתה של תורה. שלפי-תורה הם אלה, גמרה של תורה, שפלה של תורה. תלמידי-חכמים אלה הם כיוצא בה באותה אשה אשר אחזה ביוסף הצדיק, ותתפשהו בבגדו" והוא עזב בגדו בידיה. אף הם אחזים בבגד, בכתונת של ספריה-תורה, ואין תורתם מבפנים. הללו כל עצמם אינם אלא חיצונים, שחכמה חיצונית חכמתם.

ולא היו מאמינים לו שהוא חוני, אומר זאת באמת, אלא שטענו: הוא "מעגל" את הדברים ומוסיף עליהם ומגזים.

שמע אותם מדברים, עמד בעיגולו והיה מתפלל: אבא השם: קח את נפשי ממני אליך שמור אותה שלא תהיה טומאה בשוליה, ויהי רצון שלא תביאני לידי נסיון לפרוץ מעיגולי ולצאת אליהם. יהי רצון מלפניך שתעמידני על עיגול והיה נא עומד עמי בתוך עיגולי שלי —

שלמה צמח ז"ל

עיקרו הראשון של ש. צמח היה בזה, שהוא היה תמיד סופר-אמן לעצמו, ולאחר-כך — מבקר. הוא עצמו, כסופר-לעצמו, ראוי היה לעיונו ולדיונו של כל מבקר בעל טעם ובעל שיעור-קומה. הוא היה בעל סגנון מיוחד לו, בעל יכולת אמנותית מובהקת, שבאה לידי ביטוי, אם בהערכותיו הבקרתיות, אם במסותיו הפילוסופיות ואם במשנתו האסתטית.

עיקרו השני היה בזה, שהוא היה איש הוגה-דעות לא רק בעולמה של ספרות, אלא גם בעולמה של החברה ושל האומה שבלשונה יצר ופעל. הוא ביקר והעריך לא מזווית-ראייה מקצוענית צרה, אלא מתוך תפיסה נרחבה ומקיפה, לפי עקרונות אתניים ואסתטיים כאחד, ועל כך יעידו שני ספריו החשובים „על היפה“ ו„על הצחוק“.

עיקרו השלישי, ולא המבוטל בין שאר עיקריו, עיקר שאינו מצוי, לצערנו, אצל מבקרים רבים בספרותנו, הוא — כשם שהזתה לו זיקה ללמד ולחנך, כן היתה לו זיקה מתמדת עד זקנה ושיבה — ללמוד. הוא לא חדל אף יום אחד מללמוד, מלקנות תורה וחכמה. בקי היה לא רק בכל האסכולות הקלסיות של הפילוסופיה והביקורת, אלא גם באסכולות החדשות ואחרונות. ש. צמח לא שקט מעולם על שמריו; הוא נזקק לדברים שבאמנות ושבספרות לא לשם מטרה מקצועית, אלא להנאתו הוא, לשם עידון ועילוי רוחו.

ש. צמח המבקר היה קפדן ומחמיר בהערכותיו, לא בבחינת מורה קפדן ומרצה מעל דוכן גבוה, אלא כאחראי ליצירה, שנתנה מטובה וסולד מן הפגום והקלוקל שבה. הוא לא חשש להיתפס לפאתוס ולהתפעל מדברים שהיו יפים בעיניו כשם שלא חשש מגילוי זעמו כלפי דברים שראה אותם כפסולים ונפסדים. מן הסופרים שהעריך ומן הספרים שכתב עליהם בחיוב ניתן לצרף היסטוריה של הספרות העברית בדור, או בשני דורות שחי עמם, היסטוריה לפי נוסח ש. צמח, כמו שניתן כמובן לצרף היסטוריה של ספרות עברית, שהוא לא גרס ולא החשיב; והיסטוריה כזאת בת שתי פנים, פני חיוב ופני שלילה, תשמש בלי ספק מורה-דרך חשוב לקוראים בעלי טעם ולקוראים מבקשים, שאין להם כי אם ראשית דעת בספרותנו.

ולא זו בלבד, אלא שצמח היה גם פולמוסן צלול-דעת וחריף-ביטוי שהחיוב והשלילה שלו היו מבוססים על יסודות מוצקים ושדבריו ערוכים לפי עקרונות בקורתיים שאין בהם מעשה שעשועים וקאפריסות, כי אם תפיסת-עולם מוגדרת יפה.

דברי הבקורת וההערכה של צמח חינוכו דור של קוראים להבחין ביצירה העברית והכללית מצד ערכה האמנותי-האסתטי. הוא השכיל להפוך את הקורא

(סוף בעמוד 38)

מחודש לחודש

עלייה גדולה — צורך חיים לישראל

פנים. אבל הוא יכול ויכול להתחרות עם מלכי הנפט ועם עמי ערב בכלל מבחינת נדיבות הלב היהודית. ובעיני תם הכלכלית והחברתית של פליטי ערב שלא נפתרה עד כה תוכיח! בעייה זו לא נפתרה על ידי כל מלכי ערב מנהיגיהם ועמיהם ביוחד לא משום מחסור בשטחים להתיישבות, או חוסר כספים לצורך התיישבות זו. אפילו כלכלתם היום-יומית של הפליטים לא באה מעם מדינות ערב, היא הוטלה על שכם עמי א"ם, הנושאים בעולה עד היום הזה ומפרנסים לא רק מיליון פליטים אמיתיים אלא כמספר הזה ויותר „פליטים“ מדומים. כלומר: עניי ארצות ערב שנטפלו לקדירה זו של אונרר"א ועדיין הם ניזונים ממנה ועושים מסחר בכרטיסי-מזון של פליטים פלשתינאים שכבר הלכו מזמן לעולמם.

ב-26 שנות קיומה קלטה מדינת ישראל מיליון חצי פליטים ועולים מכל ארצות תבל, באמצעות הסוכנות היהודית ובתרומות „המגבית היהודית המאוחדת“ הקליטה נעשתה בכל מחיר ובכל תנאים שהם. עמי ערב, מלכיהם ומדינאיהם לא ניסו מעולם לעשות דבר זה, לא מיניה ולא מקצתיה! העם בישראל לא נרתע אף פעם מפני המשימה של קליטת עליה המונית ולא אמר מעולם: יש לנעול שערי הכניסה לארץ, כדי להבריא את משקה לבנות דירות חדשות שיספיקו לכל העולים ויש למצוא מקורות פרנסה חדשים לכל אלה שעתידיים לבוא לארץ. נהפוך הוא: העם בישראל אמר: אנו מוכנים להטות שכם, להר"ד את רמת החיים ולצמצם את הצריכה ובלבד שהעולים יוסיפו לבוא לארץ בהמוניהם.

הארץ בשנה השנייה לעלייתם של מאת האלף (דרך משל). בדיקות כלכליות הוכיחו שמרבית העולים נכנסים למע-

לעולם אין אדם שואל אומה מדוע היא קיימת. להיות או לא להיות? — לא זו השאלה, כולנו רוצים להיות. איך להיות ואיך לא להיות — זה יקרא השאלה.

ביקרתי במדינת ישראל סמוך ליום השנה למלחמת יום הכיפורים ובכל מקום שהגעתי אליו ואצל כל אדם שנכנסתי אתו בשיחה מצאתי אותות של חשבון-נפש נוקב ומעמיק. שום אדם בישראל אינו מזלזל בלקחים של מלחמת יום הכיפורים ומחוליה. לא רק משפחות הנפגעים בחזית האש עושות את חשבון הנפש, כל היישוב כולו עושה חשבון נפשו וכל יחיד ביישוב עושה חשבון נפש. אף על פי כן, לא מצאתי בארץ רפיון ואולת-יד, כי אם רוח נכונה ותקווה רבה לעתיד יותר טוב.

יהודי מדינת ישראל יודעים, כי בחדדים הם בין העמים במערכה נגד הערבים ומנהיגיהם חסרי המצפון ועתי-רי הנפט. אך הם יודעים גם כן, כי יש להם בעל ברית נאמן ביותר והוא העם היהודי בגלויות. אחווה זו שבין יהודי התפוצות ויהודי ישראל לא תופר לעולם, משום שכמעט כל יהודי התפוצות יודעים, שאם חלילה לא יהיה קיום לישראל — לא יהיה קיום גם ליהודי התפוצות, ח"ו וחייהם לא יהיו חיים.

המסירות לישראל התבטאה עד כה בתרומות ל„מגבית היהודית המאוחדת“, ברכישת אגרות חוב של מדינת ישראל, בהשקעות בישראל ובהתנדבות של אלפי צעירים מהתפוצות לשנת שירות בישראל ולתפקידים חיוניים. ההתנדבות של יהודי התפוצות תלך ותגבר יחד עם הצרכים הגוברים של מדינת ישראל ויחד עם גידול דחיפו-תה של העזרה הנחוצה. אמנם, אין העם היהודי יכול להתחרות במלכי הנפט הערבים מבחינת העושר בכס-

תחוק את משקו, תגביר את פרוץ עבודתו ואת תוצרתו התעשייתית, אח"כ רון-אחרון — תגדיל את כוח הגנתו הצבאית. היישוב יודע, כי עלייה גדוֹלה לא רק דורשת מקומות עבודה אלא גם יוצרת מקומות עבודה רבים חד־שים, וכי ככל שיעלה כוחו המספרי של היישוב — כן ימעטו הערבים החושבים, כי אפשר להם לגזור כלייה על המדינה היהודית, ח"ו.

הבאנו קודם את דברי יו"ר ההנהלה הציונית והסוכנות היהודית בנידון האפשרות של עלייה המונית מרוסיה. התוכל ישראל לקלוט עלייה כזאת מבחינה כלכלית וחברתית, אם יעלה על דעתו של ברוצ'ניב לתת היתרי־יציאה לכל היהודים הרוצים לצאת מרוסיה בשנה אחת ויחידה? מר ספיר ידוע כאדם נבון־דבר, זהיר וריאליסטן. בכל זאת קבע בוודאות, כי במקרה כזה יאמרו כל הישראלים ליהודי רוסיה: "בואו!". ותגובתו — שהיא תגובת היישוב כולו — מובנת בהחלט: לא ייתכן לתת ליהודי רוסיה, וליהודי ארץ־מצוקה אחרת, לחכות עוד שנה ועוד שנה, כי יש לחשרש פן תחמק שעת־הכוסר.

מאיך גיסא, יש לחשב את חשבון ההוצאות הכרוכות בעלייה המונית גדוֹלה כזאת — גם אם נכיר בעושה שעליה גדולה היא צורך חיים לישראל. הכלכלן הישראלי צבי קסלר קובע, כי קליטת העולים בשנה הראשונה לעלייתם מחייבת הזרמת כסף עצומה למשק הישראלי, שכן בשנה הראשונה העולים נקלטים, אך עדיין אינם נכני־סיים למעגל העבודה. לכן יש לעליה השפעה רבה על האינפלציה. חשבון זהיר מראה, שקליטת משפחת עולים אחת — הוצאת השיכון, הקליטה הראשונה, ההסעה ויצירת התשתית, שתאפשר פרנסתם של משפחת־עולים זו — מסתכמת בסך 100 אלף דולר. קליטת 100 אלף עולים — אי 25 אלף משפחות — תעלה אפוא בליון דולר־ים. יחד עם בליון הדולרים שיורמו למשק הארץ דרושים כמה צעדים כלכליים לניטרול זרם ההון הזה, וכדי לספוג את הכספים מן המשק ומן הציבור, אם בצורת מסים, מוגדלים, ואם בצורות אחרות.

מאיך גיסא, יש לזכור, כי ברכה רבה צפונה בעלייה המונית למשק

בימים אלה בא לניו־יורק שר־הארץ צר הישראלי לשעבר, מר פנחס ספיר, העומד עכשיו בראש ההנהלה הציונית והסוכנות היהודית. הוא מקדיש עתה את כל מרצו לבעיות העליה והקליטה. הוא סיפר לעתונאים, כי בשעה שגל העליה לארץ הלך וגאה, משנת ייסודה של המדינה, והיה הכרח להקים מחנות אהלים ולבנות צריפים ארעיים כדי לתת מחסה לעולים במעברות על פני כל הארץ — היה זה במאי 1951 — נתכנסו להתייעצות ראשי הממשלה והסוכנות היהודית בביתו של שר הארץ קפלן המנחה, והנו בקשיים העצור מים של קליטת העליה ההמונית, אך החליטו לבסוף פה אחד: העולים מאי־רופה ומארצות ערב אינם יכולים לחכות!! יש להמשיך בעליה ההמונית.

ויש לזכור כי בשנת 1948 היה היישוב היהודי קטן ביותר (650 אלף נפש) ואילו כיום הגיע היישוב לשלש־שה מיליונים, כן ירבו, וכזאת גדל כוח קליטתו פי כמה וכמה! מן האחד ביוני 1968 ועד האחד בינואר 1974 באו לארץ 250 אלף עולים, וכל אלה קיבלו שיכון ועבודה ונאחזו בארץ. המעברות מראשית שנות החמישים נעלמו ורק שרידיהן נשארו פה ושם. היישוב מתכנן לקלוט בשנת 1975 60—70 אלף עולים ויו"ר הסוכנות מר ספיר אמר, כי היישוב מוכן לקלוט בשנה זו גם 100 אלף עולים.

בשנת 1955 איים שפילוב על נאצר כי אם לא ייעשה הסכם בין ברה"מ ומצרים — תשלח רוסיה לישראל את כל יהודיה. נאצר נבהל וחתם על ההסכם. מר פנחס ספיר קבע: "אם ברוצ'ניב יבוא היום ויאמר: "אני רוצה לתת לכל יהודי רוסיה, הרוצים ללכת לישראל, לצאת את ברה"מ בשנה אחת בלבד" — אנו בישראל, נאמר ליהודי רוסיה: "בואו!". אנו נאמר כן גם בידענו, כי יהיו בעיות שיכון ובעיות חוסר עבודה ובעיות רבות אחרות". אמנם, מדינת ישראל נמצאת כעת במצב כלכלי קשה, כי גל האינפלציה מכביד על חיי העם בישראל, והפיחות הניכר של הלירה הישראלית מכאיב מאוד לאזרחי המדינה ופוגע ברמת החיים וצרכי הבטחון מרובים. אעפ"י כן, יודעים אנו כי היישוב רבני ככולו, רוצה גם עתה בעלייה גדולה, שתורים דם חדש לעורקי היישוב,

מזקן ועד נער, וממסירותם העצומה למדינת ישראל.

הוא אמר אז, בין השאר: „מלחמה זו, שישראל עמדה בה בגבורה עילאית — מלחמתנו היא! מה ערך לחיינו בגולה ללא קיומה של ישראל, חלילה? — זאת שמענו מאות פעמים מפני צעירים שנולדו באמריקה, סטודנטים בני 20–30, שעד כה ידעו מעט מאוד על יהדות, ועל ציונות.

„באתם לבקש כסף? — באמת מצחיק הדבר, הרי אתם הנותנים הא־מיתיים ואנו רק לוקחים. מה שישראל נותנת לנו עולה לאין שיעור על מה שאתם מבקשים מאתנו, ועל מה שא־נתנו מסוגלים לתת לכם.“

יהודים בגיל העמידה, אלה הזוכרים עדיין את השואה של יהדות אירופה, אמרו לנו: „כאשר הייתי נער — שאל־תי את אבי: מה עשית, אבא, למען הצלת יהודים מן השואה הנוראה? מעולם לא קיבלנו תשובות מאבותינו. אין אנתנו רוצים לעמוד במצב דומה, כאשר בנינו ישאלו אותנו: מה עשית, אבא, למען ישראל כאשר בימים הגו־רליים שעברו עליה?“

צדק אברהם יהושע השל ז"ל באמ־רו: „לעולם אין אדם שואל אומה מדוע היא קיימת.“ קיום האומה קשור ודבוק בקיום המדינה ואין להפריד ביניהן כלל וכלל.

.י מישאל

גל היצירה והיצור בשנה השנייה לעל־ייתם לארץ. מאה אלף עולים עשויים להגדיל את התוצר הישראלי הכללי, בשנה השנייה לעלייתם, כדי ארבעה אחוזים, לפחות! מכאן שגל העלייה הגדול יחייב את ישראל רק לעבור על פני גשר אינפלציוני במשך שנה, או שנה וחצי.

מובן מאליו שאין מדינת ישראל יכולה לפתור את הבעיה הכספית הע־צומה ע"י הדפסת שטרי כסף של נייר. הפתרון היחיד שהוא פתרון הגיוני ובריא מבחינה משקית וכספית היא היחלצות יהדות התפוצות למימון על־ידי המונית מרוסיה ומכל מקום אחר באמצעות „המגבית היהודית המאוחדת“ ואגרות החוב של ישראל. יהדות התפוצות יכולה וחיבת לעשות זאת משום שבלי קיום המדינה אין קיום לעם ישראל גם בגלות. סוד זה גלוי וידוע לכל מי שמנתח בהירות ובת־בונה את מצבן של תפוצות ישראל באשר הן שם.

בסוף אוקטובר, 1973, מיד לאחר מלחמת יום הכיפורים, ביקר מר אריה ל. דולצין, גזבר הסוכנות היהודית באמריקה הצפונית והדרומית וכן באי־רופה, במטרת גיוס כספים לעזרת מדינת ישראל באמצעות „המגבית ה־יהודית המאוחדת“. כשחזר לארץ מסר לכתב „ידיעות אחרונות“ שנתרשם עמוקות מיהסם של יהודי התפוצות

שלמה צמח / סוף מעמוד 35

לאיש־סודו ולעשותו שותף לטעמו. כשרון־הבקורת המקורי שלו נתגלה בדרך הניתוח שלו, בתמונת וברימויים שהשתמש בהם ובהגיונו הישר.

מי יודע מתי נזכה שוב למבקר, למסאי והוגה־דעות בתחום ההערכה הספרותית־האמנותית בשעור־קומתו של ש. צמח ז"ל. .י זה.

* * *

כל דור דור חייב לחזור ולהעריך קנייני תרבות של דורות שקדמו לו, לעורר מן הגשימה דברים גדולים שהומגים הצינעו אותם ולהשכיח דברים קטנים שאין קיומם אלא בתוד זמנם. ובדרך זו בלבד תהא מסורת אבות מורשה לבנים, וכיוון שאין לקידמה ולהתפתחות שליטה בעולם הערכים, ואין לומר, למשל, שירת ביאליק מושלמת משירת דבורה הנביאה, כשם שרשאים אנו לומר חרושה ימינו מושלמת מחרשתו של תובל קין; אלא שתי הרויות כאן וכל אחת ואחת ערכה בפני עצמה ובתוך עצמה — הרי שינוי בטעמו של ציבור לא על ספרות זמנו בלבד הוא הלא, אלא פושטת התפיסה שנסתנתה על כל עבר תרבותה של אומה מתחילת ברייתה עד היום הזה. (שלמה צמח: על הראשונים ועל האחרונים, במסה ובקורת)

מן המיצר קראתי שיר*

מאת מרדכי עובדיהו

„כל עוד עודי“, כך הכתיר אברהם ברוידס צרור שירי־הדווי, מחוויתיו בכתלי בית־החולים. לומר — כל זמן שהנשמה בקרבי והקולמוס בידים — אני לשירי ושירי לי.

שירת־קינה מן המיצר, שכמו נתקיימה בה מימרתו של הינריך היינה — „מיסורי הגדולים אני עושה את שירי הקטנים“.

אברהם ברוידס, משורר הנוצרים, העבודה והיצירה בציון הנבנית, מפום זמר האידייליה והפאסטוראלה של רועה בגליל, משורר הליריקה האינטימית של „מבית“ ונוות־הבית, של צער ונחת גידול בנים ובני־בנים, מפום הזמר המרנין לילד ולטף, ומפייט הפיוט האפי הרחב לקדומי נופי־מכורה, להוד מרחבי הגלב — עתה מעל ערש־דווי, יקונן שירת האדם בצר לו מאד.

הוויית בית־המדווים שבכתליו שרויים אחים־לצרה, נזקקו לה בספרות־העולם גדולים כתומאס מאן („ה־הקסמים“), ג'. דוהאמל („חיי המעונים“), א. צ'יוב ועוד. ובספרותנו, ייחד לכך יריעה רחבה דוד פוגל („בבית־המרפא“), וסיפורים ארוכים וקצרים — ג. שופמן, ש. משרניחובסקי, א. ברש ואחרים (סידרת רישומים מבית־החולים העלה גם הזמ“מ). כל אלה נכתבו בפרוזה, ואילו בשירתנו בה הוקדש מקום מועט לנושא זה, מתבלט מחזור־שיריו זה של ברוידס בית־שאת.

„בבית המכאוב המלכוד, הגואה וצורף“, ברית־לבב למשורר עם אחים־לסבל, והוא רואה עצמו מצווה לזעוק שוועתם וחזונקת. אנקת מוכי־הגדול ששתה עליו סביב, חיתוך־גיב חדש לה בפי המשורר, קצב אחר מכפי שידע קולמוסו עד הנה. קצב כבד, כמהלומות קורנס. משוקעים בנדככי בתי־השיר — קינת חולה, שלבו יוצא לידה המושיעה של אחות שבוששה לבוא:

תקוף רעדת ומשטטנת

מתפרפר כדג ברשת

אחות ואח כי בוששו לגטא.

אם בסידרת שירים קודמים, קשר, כמעטים במשוררנינו, כעין המשך ל„אשת חיל מי ימצא“ — כתר לראש הרעיה, אם בניה, עתה יכרע ברך לפני אשת־בריתו, תומכת גורלו, „יפת־סבר, אשת אומן ויקר“, אשר באהבה ובאומץ תכתף צלב אישה ואלופה:

אהובת ימי העתשה למעני,

בלעדיך, מה ביתי ומי אני?

— את השחוק השימשי בחלל קודר וחושך (32)

כאן, בבית־המדווים, הרחק מסאון החיים בעולם־החוק, הנהוג כמנהגו, בא המשורר בסוד נשמתו, עושה חשבון נפשו, שעד חקרה לא הגיע: „אערדך מסעות אל נפשי / ועד מסתריה לא באתי“. ואף זאת: כאבות אבותיו אשר תחנונם לפני יושב־מרום — „ככלות כוחנו אל תעזבנו“, סיומו — „זרוח קדשך אל תקח ממני, שוטח המשורר א־חזינתו: „היה עמדי אלוהי בתי־השיר“.

כבשירות־תפילות י. צ. רימון ומרדכי טמקין, כן ברוידס בשירי־הדווי, מתרפק על אביו שבשמים: „אבי הכל, ראה בנך נפול, / כורע במו סד“.

עם שתהיה המשורר עד על פשר חידת האדם, שכן — „את צרף היותו / האדם לא ידע / שקוף וסתום וסבוך / כחידה בחידה“. הנה ממעמקים יעלה / המנון לרעות שנצרפה בכור העמית:

ישגב מבחן הריעות לעת קוצים וזרדר,

אפליג במבחי הריעות לבני חבורה משכבר,

להם הילת הריעות שאינה תלויה בדבר.

(* אברהם ברוידס / „כל עוד עודי“ — שירים, הוצאת „עקדי“, תל־אביב, תשל״ו.

שני ספריו של השל על הצדיק מקוצק

מאת ד"ר פלטיאל בירנבוים

ד"ר אברהם יהושע השל, שנולד בווארשה (1907) ונפטר בניו-יורק (1972), חיבר בארבע לשונות (עברית, יידיש, גרמנית, אנגלית) ספרים ומחקרים בתחומי הפילוסופיה היהודית והחסידות, וזכה להערכה בחוגים יהודיים ונוצריים באמריקה. הוא התחיל בהצעת שיטתו בספרו הגרמני על הנבואה (1936), שתורגם לאנגלית במהדורה מורחבת, העומדת להופיע בתרגום עברי; והמשיך בחיבוריו האנגליים האדם אינו בודד (1951); האלהים מבקש את האדם (1956). ספרו העברי תורה מן השמים באספקלריה של הדורות הופיע בשני כרכים בשנות תשכ"ב—תשכ"ה. שני ספריו על האדמו"ר רבי מנחם מנדל מקוצק יצאו לאור אשתקד בשתי לשונות, יידיש ואנגלית. לאחרונה הופיע בתרגום עברי ספרו ישראל. רבי מנחם מנדל מורגנשטרן, האדמו"ר מקוצק (תקמ"ז—תרי"ט), שיצא לו שם של עילוי בנערותו, נמשך לחסידות והסתופף בצלם של החוזה מלובלין, ורבי בונם מפשיסחה. כשנפטר רבי בונם, נבחר רבי מנחם מנדל על-ידי חסידי פשיסחה להיות ממלא מקומו. הוא קבע את מושבו בקוצק, העיירה שנתפרסמה ביותר בגלל חסידי קוצק שהיו לומדים מופלגים. אולם נפל דבר בקוצק, והעולם החסידי היה כמרקחה. עד היום אין יודע מה קרה שם. לא נמסר לדורות שום פרט של ממש ממקורות מהימנים על הקורות בקוצק. רבי מנחם מנדל לא האיר עוד פנים לאיש ולא נתן דריסת רגל לחדר התבודדותו לשום איש, פרט לבעל חידושי הר"ם והתנו רבי אברהם מסוכאטשוב, שזכו לבוא לפניו ולישב במחיצתו תמיד. וכך היה שריו בבדידותו הגמורה עד סוף ימיו.

בנימין מינץ פירסם ב"כתובים" (תרי"ן, גליון קע"ז) פרק קצר בשם "הקוצקאי האחרון", והוא שיחה עם אחד משיירי כנסת קוצק, חסיד ותיק שהיה מרואי פניו של רבי מנחם מנדל. בן צ"ה היה הזקן כשמסר לבנימין מינץ דברים אלו: "זוכר אני, הוא ז"ל נכנס פתאום לבית המדרש המלא מפה אל פה, חסידים, לומדים מופלגים, יקירי קוצק, כולם נחרדו. לא הספיקו לברוח. הוא העיף מבטיזועם על הקהל וגעה בקול-חרדות: כסבורים אתם שכולכם חכמים, כולכם נבונים, כולכם למדנים מופלגים, חסידים ואנשי-מעשה, למדתם פרק של יום, התפללתם בצבור, ובכן, אומרים אתם שישנו בני מעי; אך כלום קורטוב אמת יש בכם? שמה גיצוץ של יודש? מיאוס! מיאוס! שקרנים ובעלי-גאחא אתם. לכו לכם טרחנים שכמותכם, סרחון עולה מכם. צאו מכאן. עובדי-אלילים אתם ולא עובדי שמו יתברך. עובדי-עצמכם אתם... זוכר אני פעם אחת בסעודה שלישיית של שבת; הוא ז"ל, שהיה סגור ומסוגר כ"ב שנים בחורו לא הגה שולחן, אבל גדולי תלמידיו ישבו בראש השולחן והעולם מסביבם, אלו מסובים אל השולחן ואלה עומדים צופים, איש ראשו נשען על גב חברו, עושה חשבון נפשו. פתאום הרגיש אברך אחד, כי מי שהוא מאחוריו דוחף אותו בחזקה: "לך-לך, אני כאן בעל הבית" — לחש לו קול. הפנה האברך את ראשו לאחוריו וראה את הרבי ז"ל. מיד התעלף... תוארו? קטן, צנום, זקנו קצר, לבן, עיניו להבות... הייתי שם ביום שהרבי ז"ל השיא את בנו. היו שם כחמשת אלפים איש, והרבי גם אז לא יצא מחדרו ולא בא אל החופה, בשבת, לשבע ברכות, פתח לרגע את דלתו, העיף מבט ונעלם."

בהקדמתו לספרו קאצק, כותב השל, שהלך לעולמו לפני שנתיים, כדברים האלה: "במשך כל ימי חיי רתחו בקרבי אמרותיו של הרבי מקוצק. ואף-על-פי שלא תמיד הסכמתי להן, הרגשתי בכל זאת תמיד את הדחף האדיר שלהן... ר' מנדל גילה בעיות, המטרידות אותנו כיום ביוזעים ובלא יודעים. קשים פתרונו תיו להתקבל על דעתו של בן-אדם בדורנו, אולם השקפתו אדירה היא ומרעישת

1) אברהם יהושע השל, קאצק, אין גערענגל פאר אמחדיגקייט. פארלאג "המורה", תל-אביב, תשל"ג / 1973, 964 עמוד, בשני כרכים, 20 דולר.

2) Abraham Joshua Heschel, A Passion for Truth, Faarrar, Straus and Giroux, New York, 1973, 333 pages, \$8.95.

את המצפון... שרוננו הכביר היה לנסח את רעיונותיו בדרך קצרה, חריפה ומבריקה... אולם כרא קעא אמרותיו של רבי מנדיל תורגמו לרוב מידיש ללשון קודש גרועה, עד שלפעמים אינן מובנות לחלוטין... בימי נערותי שמעתי חלק גדול של הדיבורים כתורה שבעל פה בידיש המקורית, לפיכך יש באפשרותי תי לרדת לסוף כוונתם של כל אותם הגיסוחים הבלתי-בהירים עד מאוד... אני אחרון של דור, ואולי היהודי האחרון מווארשה, אשר נשמתו במזביו' ומוחו בקוצק". כידוע, השל היה מצאצאיהם של כמה מגדולי החסידות גם מצד אביו וגם מצד אמו. "גולדתי בווארשה" פולין — הוא כותב בהקדמתו לספרו האנגלי על הרבי מקוצק — אולם עריסתי עמדה במזביו', ושם חי הבעש"ט, מיסדה של תנועת החסידות, במשך עשרים שנות חייו האחרונות.

פרשת חייו של רבי מנחם מנדיל מקוצק, שלא חיבר שום ספר משמשת אבן-שואבת לחקרים עד היום הזה. לא נמצא לו גואל מחונן בלשון לימודים, שישמש מליץ בין הפה ובין הכתב. לפיכך לא נודעו לנו במפורד עיקרי הטענות והמענות שהיו לו עם העולם. לא נותרו אלא השנינות, הרמזים. מסך ערפל פרוש על סיבת בריחתו מן העולם ופרישתו מן הציבור. כבר אמרו, אף כל הנכנס לפרס קוצק עלול להיפגע מן הדיכאון. "רבים בחשו בתבשיל קוצק, עד שיצא ממנו איזה עגל הכוב. אין אגדות לקוצק, וכך נאה לה. בקוצק היה בוער כבשן האמת. והאמת אינה זקוקה למחלצות. לבושה — אפור. כל מעשה קוצק אינו מעשה של חג ומועד" (אליעזר שטיינמן, באר החסידות).

השל מתאר את הרבי מקוצק כאחד מהגדולי הדעות המקורים ביותר שיצאו מעם ישראל. הוא נאבק בבעיות העמוקות ביותר של הקיום האנושי. השקפותיו חשובות מאוד בשביל הרעיון הדתי בימינו. כאלף פתגמים נותרו לנו מהקוצקאי, דיבורים חריפים ומבריקים על מושגים דתיים יסודיים. לדעת המחבר, מיצגים הם שיטה עקבית, פילוסופית. רבים מחידושיו של ההוגה קירקגארד מדמנארק (1813—1855), שחי בתקופתו של הקוצקאי, ידועים להשל מאמרותיו של הקוצקאי. קירקגארד מתנגד לדת רציונאלית. דרכה של הדת אינה מן השכל אל האלוהים. כל האמיתות של הדת הן בבחינת פרדוקסים, הסותרים לעתים את השכל הישר, את המקובל והמוסכם, כגון: מצפון, חטא, תשובה, אמונה, האדם המודרני סבור, כי אמת היא זו המקובלת אצל המון עם. קירקגארד אומר, כי אמת היא זו שהיא אמת אצל האלוהים, שהוא למעלה מן השכל. תורת-מוסר החותרת להיות מכוונת ונאה לחברה אינה דתית. כלומר: הדת עומדת בניגוד גמור לעולם המציאות.

הקוצקאי הודגש תכופות את החשיבות של אהבת ישראל, ואפילו פשוטי העם; ואולם נוהג היה לקרב רק את בחירי הלומדים ולא יכל לסבול את פשוטי העם. הוא דרש מתלמידיו ללמוד ש"ס ופוסקים, ולעסוק בנגלה דווקא. כשנשאל מה לעשות כדי לעורר תשוקה ללימוד, השיב הרבי מקוצק: לא אבין. האם אין חשק לדבר טוב שכזה? הוא היה אומר: הטוס שמח כשהוא מסתכל בנוצותיו המרהיבות עין, וכשהוא מסתכל ברגליו הוא בוכה. צריך להקריב את הכל למען האמת, ואף חלק לעולם הבא. מתביישם להודות, כי כל האדם כחב. בקוצק תירגמו "לא תגוב": "מען זאל זיך נישט באגנבענען" (אסור לרמות את עצמו). שאל אותו מתנגד אחד: מתי אתם קמים לתיקון תצות? ענה האמר: כשאני אומר "ובנה ירושלים" בברכת המזון.

חסיד אחד-שאל פעם את רבי מנדיל: מהי יראת שמים? אמר לו רבי מנדיל: כלום יראת פעם זאב? ענה לו החסיד: כן. חוזר ושאל רבי מנדיל: שמא הרהרת בדבר זה בשעת מעשה שאתה ירא מפני הזאב? ענה החסיד: לא, רבי. הייתי כל כך מלא אימה ופחד שלא היה לי אפילו הכוח ליתן לעצמי דין וחשבון שאני מפחד, יראתי בלבד. אמר לו רבי מנדיל: זהו עניינה של יראת שמים, אדם שנכנס לתוך היראה, שוב אינו יודע שהוא ירא שמים.

חסיד אחד הגיד לפניו את רצונו, שבניו יהיו עוסקים בתורה. אמר לו רבי מנדיל: אם באמת רוצה אתה בדבר זה עוסק אתה בתורה, וממך יראו בניך וכן יעשו; ואם לאו, גם בניך לא יעסקו בתורה.

שאלו לרבי מנדיל מניין הוא יודע לתת עצות לחסידים בענייני מסחר ובהוויות העולם הזה, לאחר שהוא עצמו פרוש מן העולם. החזיר להם רבי

מנדיל: היא הנותנת. רק השרוי מחוץ לעיני העולם הזה יכול להביט לתוך-תוכם. מי שהוא מחוץ לדבר מסתכל בדבר; אבל מי שהוא בתוך הדבר גופו הכיצד יכול הוא להסתכל בו?

רבי מנדיל אמר: אם אני הנני אני משום שאני הנני אני, ואתה הנך אתה משום שאתה הנך אתה, הרי אני הנני אני ואתה הנך אתה; אבל אם אני הנני אני משום שאתה הנך אתה, ואתה הנך אתה משום שאני הנני אני, הרי אין אני אני ואין אתה אתה.

הבעש״ט נתגלה והביא לעולם דרך חדשה בעבודת הבורא, מפני פלפולי הסרק שאמרו הרבנים, כגון: פרעה הלך לשיטתו של אביי או רבא, ועל-ידי זה יצא קטרוג גדול בשמים. לכן שלחו את הבעש״ט להתחיל דרך חדשה. אך דרך התורה היא בעלה מאוד.

רבי מנדיל שאל: איה מקום כבודו של הקדוש ברוך הוא? והוא השיב: בכל מקום שנותנים לו כניסה לשם. פעם אחת אמר לחסידיו האברכים: רצוני שלא תחטאו, ולא מפני שאסור, אלא מחמת חוסר פנאי.

ספרו האנגלי של ד״ר אברהם יהושע השל המנוח, תשוקה לאמת, כתיב בסגנון המתאים לקורא הלועזי שדרכה של החסידות זרה לו. לפיכך ימצא כאן הקורא השוואות הרבה בין הקוצקאי והגותו וקירקגארד והגותו כאמור לעיל, דעת המחבר היא, ששני הוגים אלה הם קרובים זה לזה לא רק בזמן אלא גם במחשבה, ואף על-פי שלא הכירו זה את זה, הוא גם מעמיק לחקור את השוני שבין שניהם מבחינה תיאולוגית, וקובע: „היסוד שעליו נתבססה הבנת הקוצקאי ביחס לקיום האנושי היה שונה מזה שהונחו עליו הבחנותיו של קירקגארד“ (עמוד 239). קירקגארד היה מחבר, כרוך ראשו ורובו בכתיבה והוצאה לאור. הקוצקאי, לפי המסופר, עסק בכתיבה, אולם לאחר מכן זרק את כתביו לתוך האש. קירקגארד היה מגדולי המלומדים בתחום תולדות הפילוסופיה; הקוצקאי היה מגדולי הצדיקים הקיצוניים בתולדות החסידות. קירקגארד לא היה גיבור מוסרי, תרומותיו לצורכי צדקה היו מצומצמות בשים לב להון שירש מאביו. תלמידיו מזכירים את העדר-ההתאמה שבין חייו וכתביו. ואף על-פי ששיבח חי נזירות, לא התנהג כך; להיפך, הוא הסכין במותרות ותענוגים למדי.

הקוצקאי חי כאיש קדוש שהתנור מן העולם ומאס בממון ותענוגי בשרים. בעיניהם של תלמידיו תפיע כמלאך שבא לדור על הארץ. התשוקה האוניברסלית לחרבות נכסים היתה בעיניו דבר-תועב. אבינויות מדעת היתה בעיניו עדיפה כמטרת חיים. לדעתו, העניות משחררת את האדם ללכת בדרכו ללא מעצור, בתום ובשלוחה, וברגש אנושי. ההתמכרות להתעשרות עוררה אצלו בחילה וגועל-נפש. אהב את מלבושו הישן והיה לובשו תמיד, אף כי שרוליו היו קרושים, ואף בשבת, שנים רבות לא שכב לישון ולא היה פושט את בגדיו. בעל חידושי הרי״ם אמר עליו: ראיתי אותו כחטיבה של שלהבת וכופתי עצמי לפניה כ״ב שנה.

עשרה פרקים לספר האנגלי תשוקה לאמת, ובהם דן השל בנושאים אלו: שני המורים (הבעש״ט והקוצקאי); הקוצקאי וקירקגארד; כוח הרצון, קיצוניות (התקפה על המימסד); המאבק למען האמונה; אישיות; כניעה לגורל; חילוקי-דעות; הקוצקאי ואיוב; הקוצקאי כיום. בפרק האחרון אומר השל, שהקוצקאי היה כולו מחאה נגד החיצוניות ההמונית שביהדות. „עצם קיומו גרם מבוכה ותמהון לכל האדוקים השאננים. אולם הוא לא היה הראשון להסב תשומת-לב לצרעת רחנית. נביאי ישראל הקדומים קדמו לו; שמעו דבר ה' בני ישראל, כי ריב לה' עם יושבי הארץ, כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. (הושע ד, א). מנביא ועד כהן, כולו עושה שקר (ירמיהו ה, י). כל האדם כוזב (תהלים קטז, יא)...“.

קירקגארד כתב ביומנו: „חיי יצעקו אחרי מותי“. עשרות שנים לאחר-מכן העולם המערבי החל לשמוע את צעקתו. „כיוצא בזה, אצקתו של הקוצקאי תתחיל אולי עכשיו להישמע... מה הניח אחריו הקוצקאי? הוא לא הוציא ספרים, לא השאיר זכרונות; מה שכתב שרף, עם כל זאת לימד אותנו, שלא ניפרד מן האמת... היא צריכה לכל האנושיות לשחרר אותה.“

כה כתב ד״ר אברהם יהושע השל סמוך לפטירתו ללא-עת. יהי זכרו ברוך.

דרך חדשה בהוראת הלשון העברית*

הזומר הלשוני שב"מילונים" ובתרגילים המופיעים בכל שיעור ושעור.

תשומת-לב מרובה הקדיש המחבר לפועל על גורתיו ובניגוי ולכללים היסודיים של הניקוד. כן גם ניתנים בקיצור רב — ואפשר גם בצימוצם יתרה-על-המידה — כללי מין ומספר ומשלים מעטים של סמיכות ונטיות השם, ללא הסברה מספיקה של כללי הנטיית.

מובן מאליו, שלימוד זה צריך הרח"ב לאחור שהתלמיד רוכש את "העברית" הבסיסית, או ראשית הקריאה "הטבעית" והרהוטה בחומר הלשוני הכלול בספר.

שלא כרוב ספרי הלימוד המקובלים כאן, "עברית בסיסית", הוא ספר "חי" לוגי. ההווי הדתי-המסורתי, ואף הלאומי אינו משתקף בתרגילים, או בסיפורים, וכן גם מסתייג ד"ר פיני שטיין מלהעמיס על התלמיד ביטויים וניבים מן הספרות העתיקה. בהתאם למטרת הספר, לא היתה הכוונה להקנות תרבות ומסורת, או תוכן היסטורי-לאומי-ארץ-ישראלי. לא כל מורה ומחנך יסכים לדרך-בחירה של החומר שאינו עוסק בתגים ובמועדים, באירועים וגדולי ישראל, בפרקים בתולדות עמנו, בחזון ורעיון התחייה של העם וארצו והגשמתם. המגמה שהניח המחבר ביסוד הספר היא הקניית השפה ב"כבודה ובעצמה", כלה כמות ש"היא", בצורה חייה וטבעית ללא עיר"בוב תחומים, תכנים ומגמות.

וכאמור, הזומר המקורי מיוסד על הווי, אווירה, נטינות ומצבים, שצעיר יהודי באמריקה מתנסה בהם. מלבד הסיפורים המקראיים על יונה ורות, כל הזומר הוא פרי כשרונו הסיפורי של המחבר, שמצטיין ברעננות של הסתכלות ותיאור. מ. פ. יודע לתבל את הדברים בהומור טבעי וחי, הנובע מתוך עצם המצבים שהוא מתאר. הסיפורים "מגרים" את תאבונו של המתלמד-הקורא ומרתקם למסופר.

ומטרה זו שהציב ד"ר מרנין פיני-שטיין בספרו — להקנות ראשית דעת הלשון לתלמידים "ללא דמעות" — הגשים ב"עברית יסודית" על יסוד נסיונו בהוראה וכשרונו החינוכי-הספרי רח"ב.

ההוראה בכלל והוראת הלשון בפרט, היא תמיד בגדר של נסיון וגישה. כל מורה-יוצר אינו פוסק מלבקש דרכים ושיטות חדשות, רצויות ויעילות יותר בשיטה-ההוראה שלו.

פרופ' מרנין פינישטיין הוא מסוג המחנכים, שאינם "שקטים על שמריהם". במשך שנות-הנסיון המרובות שלו בהוראת הלשון הערבית ב"הרצליה", קולומביה והמכללה העירונית היה ער וקשוב לתגובות התלמידים, להיענותם ול"פתיחותם" לשיטתו בהעברת הזומר הלימודי להם, האזין להערותיהם ועמד על כושר קליטתם. הספר שחיבר, "עברית יסודית", הוא פרי נסיונו העשיר והשגיו החשובים בהקניית הלשון לנער המתלמד.

חידושו של המחבר אינם במתודיקה, אם כי גם כאן סטה לעתים מן הדרך הסלולה של רוב ספרי הלימוד ומגלה גמישות-יתר באיזון הזומר ה"דקדוקי ובניסוחם והגדרתם של כלים; עיקר חידושו בשילובם של התרגילים ואימוני הלשון המשמשים להם מסגרת ורקע, בתוכן הענייני ובשיחות החיות המהווים עיקרם של ס"ד השעורים בספר.

מבחינת אלה, כלומר באופני השימוש בחומר הלשוני, יש בספרו של מרנין פינישטיין כמה חידושים, מע"לות, ו"סטיית" מן המקובל בספרי הלימוד ה"שגרתיים". בתרגילים ובאירועים מתגלה המחנך שאינו "מחזיק בנושנות" והמבקש ליישם גישה חיה ו"עכשווית", שכמעט אין לה תקדים לכל הפחות בשדה ספרי הלימוד באמריקה. ההדגשה איננה על כללים דקדוקיים, שרק תמציתם ועיקרם ניתנו בספר, כי הרי נועד למתחילים ממש ומטרתו להקנות לתלמיד ולמתלמד יסודות של "עברית יסודית".

הזומר הענייני של הספר — התרגילים, האימונים והסיפורים — תכנם הווי והסביבה של המתלמד באמריקה והולמים את מצבו, דרך-מחשבתו וה"ריאליה" שלו. הרשימות והסיפורים הם מקוריים, מעשיידי המחבר המחויבן והוא מבליע בהם ב"נעימה" את

* מרנין פינישטיין, עברית יסודית, הוצאת הספרים של בלון, ניו-יורק.

אם יש את נפשך לדעת!

מאת ישראל גור

חמשים שנה ליסודה" (עמ' 48). ועם זאת לא גליון על המחבר על שאינו כובש את רגשותיו לאורך הספר כולו. כיבוש כזה — קשה מנשוא.

כי המחבר עצמו, כמו גם כמה מעמיתיו, היו "מורים פלוסי". מורה מזופלם גרידא לא הסכים לתפקידים ולמשימות שעמדו בפניו רשת בתי-הספר של "תרבות", בנסיבות המיוחדות של פולין האנטישמית ומפיקת הגזירות האנטי-יהודיות בין שתי מלחמות העולם. מורה בגימנסיה "תרבות" — הושם עליו להרביץ תורה לנערים ולנערות יהודיים תוך מאבק-יחיד-ופנים: בחוץ היה עליהם לשרות עם התנכלויות תכופות של השל"ט טונות לצביון העברי (קרי: האי"י) של הגימ' נסיה, וזכפנים — עם קפיאה גלחית, תוך מערכת-שיכונע—והסברה בלתי-פוסקת בקרב החורים. המורים ברשת "תרבות" היו נציגיה המפוארים של התחייה העברית. בתי-הספר "תרבות" — מציון המחבר — "היו לתנועות הנוער הציוני מישב וחממה. הם היו הכוח המרענן והמרונן במחנה היהודי הלאומי." (עמ' 45). ולהלן: "ומי היו היהודים אשר מיהרו להביא ברכת, תרבות' על בניהם של בתי-ישראל? אלה היו יהודי, עמך שבחיי היומיום שלהם, חיי העולם הזה (גלות) היו סותרים וחנונים זעירים — ושגיבים בחלור מותיהם על חיי עולם הבא, ארץ-ישראל" (עמ' 51). "...עכשיו, משראינו את אבני-הנגף שהניחו השלטונות האנטי-סטרטיביים והי רשות להשכלה בדרכם של בתי-הספר העבריים, את מיעוט הפרנסה של היהודים, הסרון האמצעים להקמת בניינים לשכן בהם בתי-ספר, המכשולים לאין-ספור והמעצורים לאין שיעור, נרכין ראש לפני היהודים, ההורים והעסקנים ברובנה שפעם בהם רצון הקיום הלאומי ובכוחו קיימו את הגימנסיה העברית תרבות" (עמ' 77).

על ספרו של מ' גלרט טבוע החותם הטראגי של ההכחדה. אך עוד בטרם שואה והכחדה הטרדי את מורי הגימנסיה העברית "תרבות" קונפליקט-נטול-התרה: הם חינוכו

ספרו של מנחם גלרט, "הגימנסיה העברית תרבות ברובנה" (הוצאת ועדת בוגרי הגימנסיה בישראל) הוא אחד מהספרים המאלפים והמרגשים שנודמנו ליד — ולא בעת האחרונה בלבד. לבוגרי הגימנסיה הזאת שזקנו בינתיים והם חיים בישראל ובתפוצות — ישמש הספר פגישה מרגשת עם נוף-נעוריהם-וחלומותיהם; פגישה כזאת תהיה גם נחלתם של תלמידי-"תרבות" בערים ועיירות אחרות במזרח-אירופה — וכמי שעשה את ארבע שנות-לימודיו הראשונות בחייו כבי"ס "תרבות" בעיירה מזרח-אירופית קטנה, יכול אני להעיד על כך. אך הספר הזה הוא בו-בזמן אספקלריה נאמנה לרינסאנס העברי ולחינוך הציוני בפולין של שנות העשרים והשלושים — שמהם פינה ויתר להשתרשותם הקרקעית של טובי החלוצים בא"י. שכן, אין לך אפשרות טובה יותר לחוש בכל גדולתו ותפארתו של הרינסאנס העברי במזרח-אירופה מאשר הפניה אינטיסיבית של הזרקור אל גיא-חיון מסויים, במקרה זה: רובנה שבחבל ווהלין, עיר ואם בישראל.

מנחם גלרט, איש-גאליציה שסיים את חוק-לימודיו-הגבוהים בחינה, שימש במשך שבע שנים (1927—1934) כמורה בכיר בגימנסיה "תרבות" ברובנה. עם תום השנה השביעית קם ועלה לא"י, ובכך המחיש לתלמידי ולעמיתיו המורים את המאמר "נאה זורש ונאה מקיים". את שבע שנותיו ברובנה הוא מכתיר "שבע השנים היפות בחיי" (עמ' 214), בחינת יפה התחירה להגשמה ויפים החלומות עליה מאשר ההגשמה עצמה. מי שכך מכתיר את שבע שנותיו בגימנסיה "תרבות" של רובנה — אין לתבוע ממנו הפניית-זרקור אובייקטיבית במוחלט. אמנם, המוח הסובר והמאורגן של הכותב עומד כאן על המשמר מפני כל פרץ-של-רגשות. את הפרק השלישי של הספר — "תולדות הגימנסיה לשלביה" — הוא פותח כך: "אכבוש רגשותי ואספר בקצרה תולדות הגימנסיה, אשר בשנת תשכ"ט (1969) מלאו

הטראגדיה היתה נחלתם של אלה שלא עלו בעוד מועד.
לכל מי שנתגלגלה לידיו הוכות להימנות אי-פעם עם תלמידי "תרבות" ישמש, כאמור, הספר פגישה מחודשת ומרגשת עם נוף-נעור ריהם וחלומותיהם. אך רצוי שיתרפקו עליה לא רק חומדי-נעוריהם-היפים, אלא דורות ישראלים שלא ידעו את הגולה העברית-היהודית בתפארתה. מדינת-ישראל המחודשת לא קמה כיש מאין; היא המשך ולא ניתוק. זרעיה-המשך-הזוהו גטמנו במידה רבה ע"י מתנכיה ומוריה של רשת-תרבות".
ספרו של מי גלטר על הגימנסיה העברית תרבות ברובנה הוא בבחינת "דע מנין באתי"; הוא מזמן אל דפיו כל מי שיש את גפשו לדעת. ירושלים.

לקראת א"י, הרגישו את זמניות-החיים בגור לה, וברבזמן הגיחו יסודות איתנים למור שבה עברית בדילה בתוך הגולה — מושבה שמרכיביה היו דיבור עברי, ביטאון עברי, פגישות עם ביאליק וטשרניחובסקי, בית חדש לגימנסיה, יצירת אוזירה א"י בחיק הטבע בימרי-מעד (בל"ג בעומר במיוחד) וכיו"ב. יכול אני להבין לקשייהם הנפשיים של מורים עבריים לעקור ממושבה עברית כזאת שהש-קיעו בה את מיטב כוחם (כשם שאני יכול להבין זאת אצל מורים עבריים בתפוצות-ישראל כיום). מי גלטר גימנה עם אותם מורים עבריים של "תרבות" שלא התירו לעצמם להיקלע בין חובת-העלייה לארץ לבין אהבת-המוסד שהשקיעו בו כוחות אדירים. פריחתו מהגימנסיה על מנת לעלות לא"י היתה, אולי, דווייה — אך לא טראגית.

מן המיצר קראתי שיר / סוף מעמוד 39

כנגד זה הוא קובל על רעות סוטה, שהכזיבה.
אף אם כבר בימים מקדם עלתה שוועת יסורי איוב, זקת עינני תפתה" לדאנטה, הרי חדשה מגילת-המדווים של אדם בכל דור ודור; ואשר על כן "השיר הנכאב לעולם הוא חדש". כשם שאינו חזמה אדם לאדם, כך אינו דומה מכאוב למכאוב. אכן, ישנה נקודת-מכאוב, שהיא מעבר לכל זמן ומקום, כי סבל-אנוש אין לפניו חייץ וגבולות יבשות וימים: "יש נקודת-מכאוב, / בה זרע-לב נטמן / — לנצח יתנובב מעבר לכל זמן". כאן הנך נזכר בויליאם סארויאן, הסופר הארמני-האמריקאי, אן-י-העט, אשר למשמע בכיו של תינוק ברובע הסיני במטור-פוליית גורדי-השחקים, יהרהר: "בכל כדור-הארץ בוכים ילדים בשפה אחת...". כמו בעולם המגויס לקרב, כן בגפש האדם ערוך קרב-תמידי, ומתפלל המשורר: "אלי, חזקני לגבור על עצמי".
גם בעידן האטום המפוצץ, בתקופת האוונגארדיזם והנון-קונפורמיזם, המשכי" לה לנתץ ולהרבות הריסות, מבלי לקומם חדשים תחתם, אין המשורר בוש לידע ולהודיע, כי שומר הוא אמונים למורשת ערכים של אבות ודורות קודמים:
אינני בוש ללכת כקודמי,
בטרם דגל יינעץ בשדה הכוכבים
והנגיחה בפני ירח.
— אינני בוש מזל המתוחכם והרוחב
אף אם יראני כנסוג אל דרך השלשום.
בשיר-הסיום, "כל עוד עודי", בו הוכתר אוסף השירים, בא המשורר בסוד הפיוסין והנחם:

כל עוד גבעול אלי זרוח נשקף
כל עוד פרפר / תמים עף לנגדי
כל עוד במשובתו יריע כאן נכדי,
/ הכל יפה וטוב,
כל עוד עודי.

בצרוך שירים מן המיצר, היה המשורר לפה ולב לכל מוכה-גורל, שהיתה בו יד מחלה ופגע. שירה זכה שנצרפה בכור הענות, ונושאת בחובה זיק של פדות. שירת-יחיד ממעמקי הדווי היא, ההופכת נחלת רבים, אשר בצרת המשורר להם צר ובתקוותו להם תקווה, והלא זה ייעודה של שירה, זה אורה ואמיתה.

ידיעות

ביקורו של ישראל זמורה

ישראל זמורה, מן המבקרים ואנשי הספר הוותיקים במדינת ישראל, בא לביקור של ירחים מספר באמריקה. מר זמורה עשה לעצמו שם כמבקר ומו"ל, וכאחד המומחים המובהקים לספרות העברית החדשה והספרות הכללית.

מאז ועלה לארץ-ישראל בשנת 1925 פירסם מאמרי ביקורת במרבית הבמות הספרותיות והיה בין "משובבי נתיבותיה" של היצירה העברית החדשה כחבר מערכות "כתובים", "טורים" ו"מאזנים" וכעורך קבצי "מחברות לספרות" (1940—1954).

בשנה זו תגו בארץ את יובלו ה-75 של מר זמורה. במאמרים והערכות בעתונות העברית שציגו מפעליו הרבים בשדה הבקורת והמחלוקה, בעיקר עליידי הוצאת "מחברות לספרות" שייסד בשנת 1940, הנהר צאה שקדה על פירסום היצירה העברית בימי הביניים וזיכורו עטם של סופרים ומשוררים עברים בימינו. מר זמורה היה שושן בינם של כמה מטובי סופרינו החדשים. למספר גדול של הספרים שהוציא הקדים מבואות. רק חלק ממאמריו הבקרתיים נאספו בספרים וקונטרסים, כגון "ספרות על פרשת דרכים" (ג' ספרים, תש"ט-תש"י), "רייזר מריה רילקה", "אברהם שלונסקי", "שני מספרים — חיים הוז ויעקב הורוביץ", "המספר קורלוקו — אורי ניסן גנסין" ועוד. מר זמורה הירבה לתרגם מספרות העולם וערך את האנתולוגיה "גשים בתנ"ך והשתקפותן באגדה, בשיר, בסיפור, במסה ובמחזה קרי". אחד מספריו האחרונים הוא: "חמש המגילות", מסות, בהוצאת ענף, תל-אביב.

המספר דוד שחר באמריקה

המספר העברי הידוע, דוד שחר, בא לביקור באמריקה על-פי הזמנתה של המחלקה לחינוך ולתרבות של ההסתדרות הציונית העולמית.

יליד ירושלים (בשנת תרפ"ו), שחר הוא דור רביעי בארץ. למד באוניברסיטה העברית.

שירת כקצין הדרכה במטה הכללי ועסק בהוראה. מספריו: "על החלומות" (סיפורים, תש"ו), "ירח הרבש והזהב" (רומן, תש"ט), "קיסר" (סיפורים, תש"ך), קבצי סיפורים "מגיד העתידות" ו"מותו של האלוהים הקטן" (תש"ל), "היכל הכלים השבורים" (1969), "המסע לאור כשדים" ו"שפמו של האפיפיור" (תשל"א) ועוד. רקע סיפוריו — ירושלים עירו והנפשות — מתלבטות בלבטי הדור ומבוכתו ומבקשות פתרונים לחידת חייהם ונפשותיהם.

חוד שחר כתב כמה סיפורים לילדים והירבה לתרגם מספרות העולם. — קבלת פנים לאורח תיערך בבנין הסוכנות היהודית בניו-יורק ה' בטבת (19 בדצמבר). יושבראש יהיה ד"ר אברהם גאנס, מנהל המחלקה לחינוך ותוכניות של הסוכנות היהודית. ד"ר חיים ליף ישא דברי הערכה על המספר. **המשוררת והמספרת אסיה**

באמריקה

בניו-יורק שוהה כעת המשוררת והמציירת המזווגת אסיה (אברמוב, לבית שיפריין). ילידת סין (חארבין). עלתה לארץ בשנת 1950. ספרה "צרוז שירים" נכתב רוסיית ותורגם לעברית על-ידי י. זמורה בהוצאת "מחברות לספרות". הקובץ הדו-לשוני יצא בשנת 1969.

תמונתיה של אסיה זכו לתשומת-לב מיוחדת בתערוכות בארץ. ביניהן דיוקנאות של אישים מפורסמים במדינה (דוד בן-גוריון, יון, זלמן שזר ויבל"ח גולדה מאיר ועוד); תמונות מנוף הארץ ועוד. על תערוכות תמונותיה בניו-יורק תתפרסם בקרוב.

בתיאטרון

שקספיר בניו-יורק: א) הנשים העליונות של וינדזור. — הצגה מלבבת ורבת-רושם. ניצוח מצויין של חוד מארגוליס, שהצלחתה הבלבילי את הקווים הדרמטיים הקדים ביותר של המחזה. ב) ריצ'ארד השלישי ב"לינקולן סנטר". — המחזה הוצג בכשרון דרמטי. המשחקים מילאו את תפקידיהם במידה וקצב תיאטרוני. **א. ב.**

ספרים חדשים

„אלה תולדות כפר אחים“

ליקטה והביאה לדפוס רבקה גובר. ערך: יוסף מרגלית.

בספר: „מעין מבוא“ מאת אליעזר חייל; אלה תולדות: סיפוריהם המוקלטים של חברי כפר אחים לפי סדר הא"ב. — חצי יובל שנים על אדמת ישראל: דרור, צבי גובר ז"ל; מכתביו של אפרים גובר (בניהם של מרדכי ורבקה גובר, שנפלו במאבק למדינת ישראל); לחצי יובלו של כפר אחים, נחום גנץ; לכפר אחים, חגיגה רייכמן; לא אמות כי אחיה, רבקה גובר ועוד. — לשוודיה בתודה: במחנות שוודיה, זלמן שור; השור דים וכפר אחים, איינאר רימא רפורט; על חלקה של שוודיה בהצלת יהודים בימי מלחמת העולם השנייה, ד"ר לני חייל; הלשון השוודית, נתן אלתרמן. — בחשאי ספירה גושטת: שמות החברים והחברות שעלו לישראל ב„עליה ב'“; העפלתם של חברי כפר אחים, ר. ג.; לזכר נעדרים. הוצאת חלוא, תשל"ד, 328 עמ'.

א ב י ד ו ת

ד"ר דוד לאזאר

בחל אביב נפטר אור ליום ה', י"ד כסלו, העתונאי והמבקר הידוע, ד"ר דוד לאזאר, בגיל 72.

ד"ר לאזאר נולד בקראקא לאביו שמעון מנחם לאזאר, עורך „המצפה“. לאחר שסיים את האוניברסיטה בקראקא בשנת 1931, עבד בעתונות היהודית-הפולנית. בשנת 1941 עלה לארץ ישראל והשתתף ב„ידיעות אחרונות“ וב„מעריב“ מאז הופעתו וערך בו את המדור הספרותי. מספריו: „ראשים בישראל“ (א' ב. תשי"ד-תשט"ו), „מסע לארץ אבוקאדי“ (רישומי מסע באירופה, תשי"ח) ו„מסה ומריבה“ (1971) — שני כרכים. ד"ר לאזאר חירגם את „מדינת היהודים“ להוצאת תרגום חדש ועוד.

קהילה תוססת ורשת של בתי חינוך יהודיים מציעים משרות הוראה עם תנאים יוצאים מגדר רגיל למורים המתאימים.

האקדמיה העברית, ומודר התיכון של בתי הת"ת המאוחדים בטורונטו, קנדה, (כתות ד' — י"ג), מעוניינים במספר מורים למשרות מלאות ללימודי היהדות. הזל מספטמבר 1975. ההוראה עברית בעברית. דרושים בעלי תואר אוניברסיטאי כשברשותם תעודות הסמכה להוראה, שומרי מצוות, ובעלי נסיון בהוראת מקצועות היהדות. ההוצאות הקשורות בהעברה מובטחות.

המשכורות תקבענה בהתאם לנסיון ותואר עד גובה של \$16,000 לזוגות מורים תינתן עדיפות אם שני בני הזוג עובדי לדרישות הנ"ל.

נא לשלוח תולדות חיים אל:

RABBI IRWIN E. WITTY
Board of Jewish Education
22 Glen Park Avenue
Toronto, Ontario M6B 2B9

most people call RIVERSIDE . . .
for the inspired service and
spiritual comfort RIVERSIDE
offers family and friends

RIVERSIDE RIVERSIDE MEMORIAL CHAPEL

Funeral Directors

76th St., and Amsterdam Ave.,
New York — ENdicott 2-6600
Brooklyn * Bronx * Long Island
Mt. Vernon * Miami and
Miami Beach
Morton Rosenthal - Carl Grossberg

Directors

RIVERSIDE MONUMENTS

. . . more than fine granite. Each
memorial . . . be it a modest head-
stone or an impressive mausoleum
. . . is a mark of everlasting respect,
unconditionally guaranteed forever
by RIVERSIDE'S 50-year reputation
for quality. Visit our showroom.
Call or write for illustrated Booklet

Published Monthly by Bitzaron, Inc. (Hebrew Literary Foundation), 1141 Broadway, New York, N.Y. 10001 (except January-February, April-May, October-November, when published Bi-Monthly, and March, July and August when not published), Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Editor; Dr. Gabriel Preil, Special Editor. Subscription, payable in advance, \$9.00 per year; foreign \$10.00. To members of the Armed Forces half-rate. Second class postage paid at New York, N.Y. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

כשר **TSS QUEEN ANNA MARIA**
10 DAYS
PASSOVER
CRUISE

MARCH 25 to APRIL 4, 1975
FROM NEW YORK TO ...

- **SAN JUAN**
- **ST. MAARTEN**
- **ST. THOMAS**

Celebrate the holy days on the elegant **QUEEN ANNA MARIA**—with rabbi, cantor and kashruth kitchen. Kosher for Passover foods will be served exclusively on the ship with both seders and the entire holiday gloriously and faithfully observed.

* First child free up to 16 years old sharing same cabin with parents and occupying berths above the designated cruise capacity of the cabin. This offer at Greek Line's option, and may expire soon.

Greek Line
REGISTRY: GREECE

For immediate reservations call your TRAVEL AGENT

32 Pearl Street, New York, N.Y. 10004 (212) 943-9140

GREETINGS FROM
 Mr. Walter Lowenthal

NORTHEASTERN
IMPORTING CORP.

1123 BROADWAY
 New York, N.Y. 10010

STRENGTHEN
ISRAEL
 with
ISRAEL
BONDS

You can buy Israel Bonds and get a prospectus at

STATE OF
ISRAEL BONDS

215 Park Ave. South
 New York, N. Y. 10003
 Tel.: OR 7-9650

תג תנוכה שמח!

בימי חג האורים

נשמור נא על שלהבת החירות!

עם אחד אנחנו!

תרום לקרן החירום של

המגבית היהודית המאוחדת

UNITED JEWISH APPEAL INC.

National Office

1290 AVENUE OF THE AMERICAS, NEW YORK, N. Y. 10019

Tel.: 757-1500

ברשותך הכנסה לכל ימי חיך וקשר עם ארץ ישראל

פקדונך להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל

היום אתה יכול ליצור קשר חי עם ארץ ישראל ולהבטיח הכנסה לכל החיים על-ידי פיקדון לקיצבה שנתית של הקרן הקימת לישראל. תן דעתך על העתיד, עתידך ועתידה של ישראל. מענקך השנתי יסלול דרכים וייבש ביצות, יטע עצים, יגאל אדמת שממה ויכשיר את הקרקע לכפרים וקיבוצים חדשים. ובעת ובעונה אחת... תבטיח לעצמך הכנסה קבועה לכל ימי חיך. תשלום שנתי לפי הגיל המין. כל שהגיל גבוה יותר כן יגדל התשלום. למשל, גבר בן 70 : 11.5% ; אשה בת 70 : 9.5% ; גבר בן 80 : 19.25% ; אשה בת 80 : 16.5%. וכמו כן תהנה מיתרונות מס הגונים. תנהג בחכמה כאשר תזוהה את עצמך עם ישראל ותקבל ריווחה הגונה על-ידי מענקך השנתי. נא להחזיר את התלוש שלנו לשם אינפורמציה מפורטת יותר.

פיקדון להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל מענק המבטיח לך הכנסה לכל ימי חיך

Mail to: DR. ARON WEINBERGER, Director, JNF Foundation
42 East 69 Street, New York, N.Y. 10021

Yes, I am interested in helping the land of Israel while obtaining an income for life. Please send me more information about the Jewish National Fund Annuity Trust.

Name

Address

City

State Zip Code

Date of Birth

JEWISH NATIONAL FUND

42 EAST 69th STREET / NEW YORK 21, N. Y. / TRAFALGAR 9-9300

IS READY TO SERVE YOU: HERE, IN ISRAEL
AND THROUGHOUT THE WORLD

Offering Free Checking And Many Special Services Just For You

Downtown Headquarters
111 BROADWAY
New York, N. Y. 10006

West Side Office
1412 BROADWAY at 39th ST.
New York, N. Y. 10018

**THE BANK YOU
FEEL AT HOME IN**

Midtown Headquarters
579 FIFTH AVE. at 47th ST.
New York, N. Y. 10017

FOREST HILLS
104-70 QUEENS BLVD.

**A MEMBER OF THE
6 BILLION-DOLLAR BANK LEUMI FAMILY**

Now we have a Service Center in the El Al Terminal at Kennedy Airport!
Prior to your departure, you can redeem your State of Israel Bonds for
money to use in Israel. Or we'll be happy to help you with financial advice
relating to Israel before boarding.

SABRA EAST

**NEW YORK'S OWN GLATT KOSHER
ISRAELI RESTAURANT—NITE CLUB**
Under Rabbinic Supervision
LUNCH • COCKTAILS • DINNER
Featuring an Extravagant Israeli Revue

• STARRING •
RIVKA RAZ
HANNAN GOLDBLATT
THE SABRA LITAS (Israeli Dancers)
& a Six Piece Orchestra
Under the Direction of
DAVID KRIVOSHEI

**Check with us for complete arrangements
for Weddings, Bar Mitzvah's or any other banquet
needs. Our facilities include: NITE CLUB, BRIDAL
ROOMS and a complete TEMPLE. SPECIAL RATES
for Group functions.**

*Closed Friday evening and Saturday until
sundown. Ample parking facilities.*
For information & reservation call (212) 661-1450
SABRA EAST 232 E. 43rd St. N.Y.C.
NO COVER CHARGE

**If you're
on your way
to the land
of milk and
honey,
it couldn't hurt
to stop off
in Germany
for a beer.**

Lufthansa has fast and frequent service to Tel Aviv. But since Israel is a long way off, we stop in Frankfurt or Munich. You can rest, relax, shop and even do a little business. Without paying extra fare.

All our flights serve fine kosher food. Just ask for your favorites when you make reservations. For more information on our Tel Aviv service, call your travel agent or Lufthansa.

Lufthansa German Airlines

680 Fifth Avenue, 52 Broadway,
New York, N.Y. 10019—Tel.: (212) 357-8400